

**ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі,
«Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы» КЕАҚ,
«Жамбыл облысы жастар ұйымдарының Қауымдастығы» ЗТБ**

Ұрпақтар сабақтастығын және Қазақстан халқының дәстүрлерін танымал ету

Грант тақырыбы: Ұрпақтар сабақтастығын және Қазақстан халқының дәстүрлерін танымал етуді қамтамасыз ету жөніндегі шаралар кешенін іске асыру

Жоба мақсаты: Қазақстан халқының сабақтастығына мәдениетін, ана тілін, ұлттық дәстүрлерін сақтауға және дамытуға, дәстүрлерді жаңғырту және дамыту проблемасына, ұлттық және мәдени бірегейлікті сақтауға, сондай-ақ жастарды өз халқының мәдениетіне, халық шығармашылығына тартуға жәрдемдесу.

Білім беру жүйесінде жұмыс істеу үшін: ОАОО, ЖОО және жастармен жұмыс істейтін басқа да ұйымдар үшін электрондық әдістемелік құралы

МАЗМҰНЫ

Кіріспе

I тарау Халық тәрбиесі және ұрпақтар сабақтастығы

1.1 Салт дәстүр туралы түсінік

II тарау Қазақстан халқының ұлттық халық педагогикасының негізгі идеялары

2.1 Қазақстан халқының отбасылық дәстүрлері

2.2 ОАОО және ЖОО тәрбие жұмысында халықтық педагогика идеяларын қолдану жолдары;

2.3 Қазақстан халқының салт-дәстүрлері бойынша тәрбиелік іс-шаралар ұйымдастыру;

Қорытынды

Әдебиеттер тізімі

Кіріспе

Жаһандану мен ақпараттық технологиялардың қазіргі заманғы үрдістері адамзатқа мәдени құндылықтармен алмасу мүмкіндігімен қатар, елеулі қауіп төндіреді. Біріншіден, бұл ұлттық бірегейлікті жоғалту қаупі. «Қазақстан – 2050» Стратегиясында бұл қауіп атап көрсетіліп қана қоймай, «мәдени кодты» сақтау бойынша нақты міндет қойылады.

Сонымен қатар, ішкі саясатта да өз шешімін талап ететін мәселелер бар. Біріншіден, бұл «мәдениет» ұғымын қарадүрсіндікке салу болып табылады, яғни барлық мәселелер, мәселелер мен міндеттер материалдық артефактілерді – ескерткіштерді, қолжазбаларды қалпына келтіруге саяды... Бұқаралық ақпарат құралдарында, жаһандық коммуникативті ортада – интернетте «адамның жетістігі» өлшемдері - ақша, материалдық тауарлар, ойын-сауық, жас адам өмірді монетизациялаудың теріс әсерін сезінген кезде насихатталады, бұл туған мәдениетінің деформациясына әкеледі.

Сонымен қатар, біздің республика халқының көпұлтты сипатын әрдайым есте ұстау қажет. Елдегі бейбітшілік пен тыныштық өзара түсіністік пен өзара құрметке байланысты. Сондықтан Қазақстан халқы Ассамблеясының дамуына көп көңіл бөлінетіні кездейсоқ емес. Ассамблеяның басты міндеті республикада тұратын халықтардың мәдениетін сақтау мен дамытуға жәрдемдесу болып табылады.

Бұл мәселені шешу көптеген факторларға байланысты: экономикалық, әлеуметтік, саяси, мамандардың болуы, этникалық топтардың тарихи Отанымен байланысы және т.б. Бірақ ғылым дамуының қазіргі деңгейіне сәйкес келетін, Қазақстанда тұратын этностардың мәдениеті туралы қазіргі заманғы ақпараттың болуы әлі де басты мәселе болып табылады. Ал бұл сұрақта елеулі мәселелер бар.

Ең алдымен, мәдениет ұғымын тек мәдени құндылықтардың материалдық тасымалдаушыларына немесе дәстүрлердің, әдет-ғұрыптардың, рәсімдердің сыртқы жағын сақтауға қатысты жоғарыда аталған мәселені бөліп көрсету керек.

Шынайы өмірде шығыс халықтарының мәдениеті арасындағы түбегейлі айырмашылық іс жүзінде ескерілмейді: ол - руханидың материалдықтан басымдығы. Экономика, әлеуметтік өмір, саясат либерализм үлгілері бойынша батыс мәдениетінің «жетістіктеріне» сәйкес жүзеге асырылады. Практикалық сыртқы және ішкі саясаттың дүниетанымдық негізі бостандық, демократия, адам құқығы, прагматизм... терминдеріне негізделеді, ал Қазақстанда тұратын көптеген халықтардың мәдени мұрасының рухани дәстүрлері басым ұғымдар ретінде ұсынылады: әділеттілік, ар-намыс, парасаттылық, ақиқат ... Бұлар – Абай, Шәкәрім, Қожа Ахмет Ясауи сияқты көрнекті ойшылдар мен тәжірибешілердің өсиеттері...

Халық мәдениетінің мәні мен ерекшеліктерін, оның әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктері мен менталитетін түсінуге мүмкіндік беретін факторға жеткілікті көңіл бөлінбейді.

Діннің мінезді, мәдениеттің мазмұнын қалыптастырудағы үлкен рөлін мойындағанына қарамастан, іс жүзінде бұл қатынасты бірқатар адамдар сезінеді. Әлемдік діндер қабылданғанға дейін халықтар арасында қалыптасқан наным-сенімдер мәдениетіне әсерін одан да аз адамдар ғана сезінеді.

Тіл мәселесі үнемі қоғамның назарында болып көрінгенімен, қазіргі кезде әліпбиді, грамматиканы жазу тәсілдері туралы көтерілген мәселелер, сайып келгенде, ана тіліндегі сөздерді білу рухани құндылықтарды игеруден бөлек алынған жағдайда өз рөлдерін ойдағыдай атқармайды. Тәжірибе көрсеткендей, бұл адамдарды бөлу және қарсы қою үшін қолданылуы мүмкін. Сайып келгенде, тіл – бұл ойларды жеткізудің «құралы» болып табылады. Барлық мәселелер – ойлардың, сөздердің мазмұнында.

Әрине, бұл тізім мәдениетті сақтау мен дамытуға байланысты мәселелермен шектеліп қалмайды. Бірақ оларды «мәдениет» деген сөз ұғымын оңалтусыз, оның терең мағынасын ұғынбай шешу мүмкін емес. Мәдениет – бұл ата-бабаларымыздың көптеген ұрпақтарының өмірдің мәнін іздеуінің нәтижесі. Бұл артефактілер материалдық әрі рухани мұра. Рухани мұраға адамдар, адам және табиғат арасындағы қатынастарды реттейтін идеалдар, құндылықтар, нормалар, мінез-құлық үлгілері кіреді. Әр түрлі халықтардың мәдениеттерінің нақты айырмашылығы құндылықтардың иерархиясымен анықталады: қандай құндылықтар - материалдық немесе рухани басым болып табылады. Құндылықтардың осы санаттарындағы басымдықтар бір халықтың мәдениеті мен екіншісінің арасындағы айырмашылықты анықтайды. Кейбір халықтарда прагматизм, пайда, тіпті жеке адамға қатысты емес, қоғам үшін болса да басым болып табылады, ал басқалары үшін - әділеттілікті сақтау маңызды.

Рухани құндылықтардың дамуы – ұзақ үрдіс. Олар салыстырмалы түрде өмірлік, материалдық құндылықтарға қатысты соңғы мыңжылдықтарда пайда болды. Бірақ олар адам эволюциясының **НӘТИЖЕСІ**, тәжірибенің, экономикалық, өндірістік қызметтің, әлеуметтік өзара әрекеттестіктің, саяси қатынастардың нәтижесі. Олар менталитетте, киімнің дәстүрлі белгілерінде, тағамға қатысты талғамдарда, жалпы дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарда, экономикалық қызметтің ерекшеліктері мен әдістерінде, қолданбалы өнердің негізгі белгілерінде, музыканың өзіндік ерекшелігінде, мораль ерекшеліктерінде және т.б. өз көрінісін табады. Осы себептен олар өмірдің барлық басқа салаларында адамның мақсатты көзқарасын анықтайды. Сайып келгенде, олар адамның өзін-өзі тануының шешуші факторы болып табылады.

Осы себептен этнос мәдениетін мәдени құндылықтардың материалдық тасымалдаушыларына немесе салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарын сақтауға салу тек бұрмалауды ғана емес, сонымен бірге мәдениеттің өзін «кастрациялауды» білдіреді.

Дамыған ақпараттық технологиялары бар заманауи болмыс кез-келген халықтың мәдениетіне деген қызығушылықты қанағаттандыру үшін шексіз мүмкіндіктер береді. Бірақ материалдардың көптігі автоматты түрде жоғары сапалы материалды алуды білдірмейді. Көптеген материалдарды шарлау, маңызды және өзекті көздерді бөліп көрсету дағдылары қажет. Сондықтан энциклопедиялық сипаттағы ақпарат көздерінің рөлі артып келеді.

Ұсынылып отырған әдістемелік нұсқаулық Жамбыл облысында тұратын этностардың мәдениеті туралы материал болып табылады. Ол жоғарыда айтылған мәдениетті түсіну тұжырымдамасына негізделген. Осыған байланысты материалды ұсынудың келесі құрылымы таңдалды.

«**Этногенез, тарих**» бөлімінде қамтылған негізгі мәселелер: этногенез, халық тарихы, географиялық жағдайлар, өндірістік қызметтің негізгі түрлері. Қазақстанда этностардың орналасу тарихы, статистикасы байқалады.

«**Халық дүниетанымының, менталитетінің әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктері**» бөлімінің ақпараты: халық дүниетанымының ерекшеліктері, халық үшін маңызды құндылықтар ерекшеленеді, кейбір жағдайларда этникалық топтың әлеуметтік типі туралы ақпарат беріледі. Бұл материал негізінен қорғалған диссертациялардың, монографиялардың ғылыми материалдарына негізделген.

«**Дін**» бөлімі: нанымдардың тарихы, діни нанымдардың тарихи ретроспективадағы өзара байланысы мен өзара әсері, діни көзқарастардың ерекшеліктері, конфессиялар санының пайыздық ара салмағы.

«**Халық тілі**» бөлімінде белгілі бір халықтың тілі қай тілдік топқа жататынын, оның басқа тілдермен байланысын, ерекшеліктерін, фонетикалық және грамматикалық ерекшеліктерін ашатын материал беріледі.

«**Ғылым**» бөлімі: ғалымдардың даралықтары, ғылыми ізденістердің бағыттары, ғылыми ойдың дамуына қосқан үлесі.

«**Өнер**» бөлімі: сәулет, бейнелеу өнері, музыка, хореография, өнер қайраткерлерінің тұлғалары, ғылыми ізденістердің бағыттары, өнердің дамуындағы жетістіктер.

«**Әдебиет, фольклор**» бөлімі: әдеби шығармашылықтың жанрлары, жазушылар, ақындар, әдеби шығармашылықтың дамуындағы жетістік болып табылатын туындыларға сілтеме және сипаттама, халық мәдениетінің рухани құндылықтарын көрсететін фольклордың ең маңызды шығармаларының ерекшеліктері.

«**Қолданбалы өнер, қолөнер**» бөлімі: негізгі тәжірибелік және көркемдік функциялары бар көркем өнер бұйымдарын жасауға, туындылардың, қолөнер бұйымдарының өзіне тән ерекшеліктерін ашуға бағытталған халықтың шығармашылық қызметінің салалары.

«**Тұрмыс**» бөлімі: тұрғын үй құрылысының ерекшеліктері, үй тұрмысының заттары; отбасындағы қатынастар, әлеуметтік қатынастар; ұлттық киім; ұлттық тағамдар.

«**Салт-дәстүрлер, әдет-ғұрыптар, рәсімдер**» бөлімі: ең маңызды оқиғалармен байланысты дәстүрлер, әдет-ғұрыптар, рәсімдер – баланың тууы, аты-жөні, бастама рәсімдері, отбасын құру (үйлену тойы); еңбек ерлерін, жауынгерлік ерліктерді құрметтеу; соңғы жолға шығарып салу рәсімдері...

«**Мерекелер**» бөлімі: күнтізбелік күндерге, жыл мезгілдерінің өзгеруіне сәйкес шаруашылық қызметтің өзгеруіне байланысты іс-шаралар; діни, саяси сипаттағы мерекелер.

Бөлімдар ақпараты көрнекі материалдармен – артефактілердің, мәдениет қайраткерлерінің фотосуреттерімен және басқа да көрнекі материалдармен жабдықталған.

Барлық материалдар этно-мәдени бірлестіктер активінің сараптамасынан өтті, жекелеген жағдайларда ЭМБ өкілдерінің пікірін ескере отырып пысықталды.

I тарау. Халық тәрбиесі және ұрпақтар сабақтастығы

Халықтық педагогика мыңдаған жылдар бұрын болып, «нақты өмірдің мәнін, оның даму заңдылықтарын танып-білуге бағытталған өзіндік адам қызметі ретіндегі ғылым болмаған, дәлірек айтқанда, жаңа пайда болған кезде қарқындап дамыды, бірақ педагогика оны арнаулы сала ретінде ғылыми білімнен бөліп алған жоқ».⁷ Халықтық педагогика идеяларын, аса бай тәжірибесін талай ұрпақ пайдаланып келеді.

1.1. Салт дәстүр туралы түсінік

Ғылыми зерттеулерді талдау барысында дәстүр ұғымына әр қырынан анықтама берілгендігін байқадық. Мәселен, «Қазақ кеңес энциклопедиясында»: «Дәстүр дегеніміз ұрпақтан-ұрпаққа көшетін тарихи қалыптасқан әлеуметтік нормалар мен принциптер. Дәстүр – қоғамдық ұйымдар мен халықтың мінез-құлқы мен іс-әрекеттерінің рухани негізі» делінсе, философиялық сөздікте: «дәстүр (traditio – жапсыру, жалғастыру) – тарих барысында қалыптасып, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып отыратын әдет-ғұрыптар, салт-сана, қоғамдық тәртіп, заң, мұрат пен игілік, мінез-құлық қалыптары және т.б. қоғамда, ұлтта немесе жекелеген әлеуметтік топтарда ұзақ уақыт бойы сақталатын әлеуметтік-мәдени мұра элементтері» – деп тұжырымдалады. «Дәстүр – тарихи тұрғыда қалыптасқан және ұрпақтан ұрпаққа беріліп отыратын қарекет пен мінез-құлық нысандары, сондай-ақ оларға ілеспе астасқан ғұрыптар, қағидалар, құндылықтар, түсініктер жатады. Белгілі бір қауымның дамуының әлеуметтік жағдаяты өзгеруіне орай дәстүрлер ыдырауы, басқадай болып өзгеруі не алмасуы мүмкін. Дәстүр адамдардың өмірлік қарекетін реттеудің маңызды факторы болып қызмет етіп, тәрбие негізі болып табылады», – делінген. [17,56]

Философ ғалым Н.Сәрсенбаев: «Әдет-ғұрып, дәстүр және қоғамдық өмір» атты еңбегінде: «Дәстүрге әдет-ғұрыптың өткен қоғамнан қалған озық түрлері мен тұрмыстық формалары, ырым-жоралары, рәсімдер жиынтығы кіреді, қоғамда және белгілі бір ұжымдық ортада қалыптасқан дәстүр өзінің өмір сүру заңдылығына толық ие болғаннан кейін сол ұжымдық ортада, қоғамда жалғасын табады да, тұрақты орын алады. Сондай-ақ, дәстүр көпшілік қауымға ортақ мәдениетті түрде қолданыс табатын әдет-ғұрыптың жинақталған түрлері мен рәсімдерін де қамтиды», – деген ойды білдіреді. [18,23]

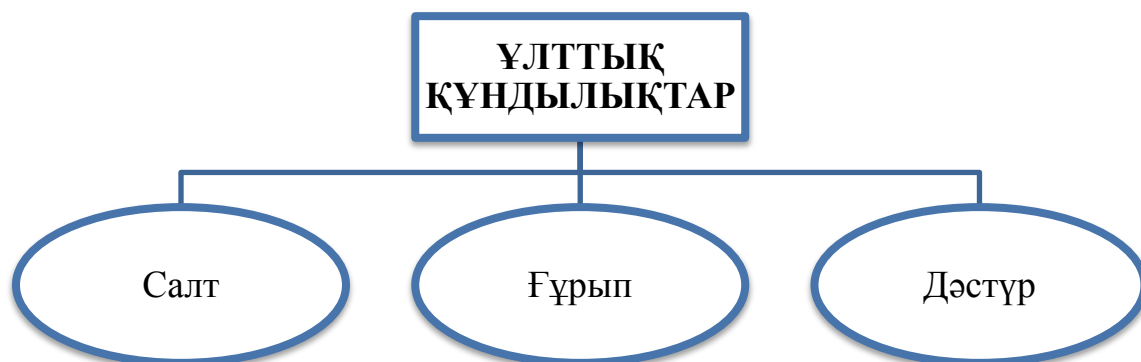
Бұл ғылыми зерттеу жұмысымының мазмұнында халық мұрасын зерттеу, ұлттық өзіндік ерекшелікті сақтау, ұмыт бола бастаған дәстүрлерді, тарихи әділдікті, мәдениетті, тіл мен дінді қалпына келтіріп, олардағы педагогикалық жағынан барлық прогресшіл нәрсені анықтау және солардың негізінде ғылыми мазмұндағы ұсыныстарды талдап, ендіру жүзеге асырылған.

Жоғарыда аталған ғалымдардың дәстүрлерге берген анықтамаларын мақұлдай отырып, біз солардың қатарына халық дәстүрлерінің бастаулары ретінде жеті ата шежіресі және қазақ дастарқаны дәстүрлерін енгіземіз.

Өйткені ұлттық тәрбие қағидасы бойынша әрбір ұрпақ ең кемінде жеті атасына дейінгі ата тегін білуі міндетті. Егер жеті атасына дейін ата тегін, тарихын білмейтін ұрпақ болса, оны «Жеті атасын білмейтін жетесіз» деп халық кінәлайды, айыптайды. «Шыншыл, әділетті, иманды болу – сонау арғы ата-бабамыздан бері қалыптасып келе жатқан дәстүріміз» дейді де, халық сол игі дәстүрді бұзған ұрпаққа айып тартқызады. «Ат тұяғын тай басар» деп, кейінгі ұрпақтың ата салтын бұзбауын талап етеді, әулеттік тағылымдар ата дәстүріне айналып, санаға сіңіп, салтқа тірек болады. Сол себепті өз шежіремізді білу үшін де көптеген жұмыстар жүргіздік. Сыныптастарымның сол түсініктерін тірек ете отырып, жеті ата шежіресі танытудың толық мүмкіндігі бар деп түйіндеймін.

Ұлттық құндылықтарды құраушы негізгі элементтер немесе бөлшектердің бірі, ол – салт, ғұрып, дәстүр. Олардың әрқайсысына төменде түсініктеме беріп өтсек.

Кесте 14. Ұлттық құндылық элементтері

Салт-дәстүр – халықтың дүниетанымы мен қоғамды қабылдауынан және өзін танытуынан тұратын тұрмыс тіршілік пен наным сенімдерінен жиналған қоғамдық қатынастарды құрайтын мәдениетке бағытталған құбылыс. Салт-дәстүрдің ел арасындағы тәлімдік, тәрбиелік, халықтық маңызы зор. Халықтың атадан балаға, ұрпақтан, ұрпаққа көшіп, дамып отыратын тарихи әлеуметтік, мәдени-тұрмыстық, кәсіптік, салт-сана, мінез-құлық, тәлім-тәрбие және рухани іс-әрекетінің көрінісі дәстүр арқылы танылады. Салт-дәстүрдің байлығы – этностың тұрмыс-тіршілігінің, мәдениетінің байлығы[41].

Салт халықтың діни сенімі мен нанымына, өмір сүру дағдысына сай келетін ғасырлар бойы қалыптасып, жатталып қалған, әлеуметтік тіршілігінде туындаған жөн жосықтар. Мысалы: шілдеhana, кіндік кесу, бесікке салу, тұсау кесер, қыз ұзату, беташар, қонақасы, шашу, ерулік, қазан шегелеу т.б.

Дәстүр – ұлттың болмысын айқындайтын мәдениеттілік негізі. Мысалы: ата-ананы, үлкенді құрметтеу, сәлем беру, сүйінші сұрау, көрімдік беру, байғазы беру, кәде сый сұрау, тасаттық жасау, ат тергеу, қырқын беру, тыштырма, тілашар, жеті ата т.б.

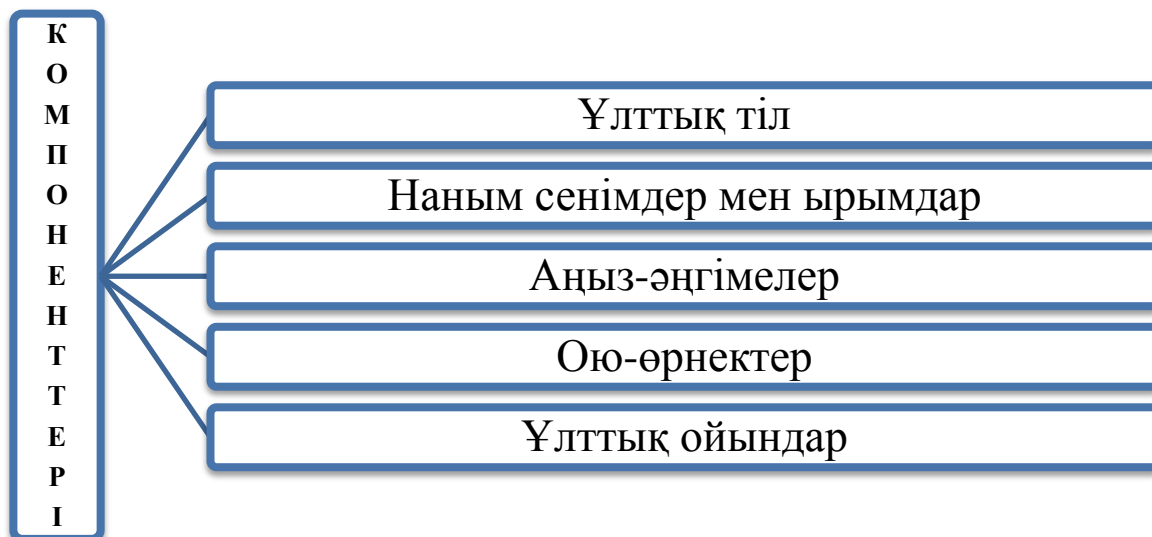
Әдет-ғұрып дегеніміз – тұрмыс қажеттілігінен туындаған өмір сүру салтының ажырамас бөлігі мен әдетіне айналған жөн жоралғылар. Әдет, ғұрып, ишара, ырым, тыйым, дағды бәрі осы салт-дәстүр көрінісі.

Ғұрып дегеніміз – ұлтқа тиесілі салт пен дәстүрді дәріптеу, насихаттау. Мысалы: ат қою, тәбәрік, айдар тағу, кекіл қою т.б.[41].

Ұлттық құндылықтардың жоғарыда аталған ірі топтарынан бөлек құраушы компоненттері бар. Олар: ұлттық тіл, ұлттық ойындар, аңыз әңгімелер және ұлттық ою-өрнектер.

Кесте 15. Ұлттық құндылық компоненттері

Ұлттық тіл – ұлттың өзара тілдік ауызекі және жазбаша қарым-қатынасын орнатуға көмек беруші құрал. Ұлттық тіл сол ұлтпен бірлесе отырып, оның өмір сүру тарихына негізделіп отырып қалыптасады. Әбір ұлтқа тиесілі тілдің де қалыптасу тарихы мен жолы, мәдени ерекшелігі бар. Ұлтымыздың тілі – қазақ тілі.

Қазақ тілі – Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі. Қазақ тілі түрік тілдерінің ішінен қыпшақ тобына, қыпшақ-ноғайлы тармағына енеді. XIV-XVII ғасырлар аралығында қазіргі Қазақстан аймағында Алтын Орда дәуірі құлағаннан кейін, түркі халықтарының арасында кеңінен қолданысқа ие болды. Ал XVII ғасырда Жоңғар шапқыншылығынан кейін түркі тілдері тобынан түбегейлі бөлініп шықты.

Қазақтар ең алғаш руналық алфавитті қолданған. Ал руналық алфавит 24 әріптен тұрады. VII-X ғасырларда пайда болған бұл тіл ғылымда орхон-енисей тілі ретінде белгілі. Кейіннен араб алфавиті қолданысқа енген. Ал 1929-1940 жылдар аралығындалатын әріптері қолданылды. 1940 жылдан бері кирилл әріптері қолданылып келеді. Кирилл алфавиті негізінде құрылған қазақ тілінде 42 әріп бар. Соның ішінде 9 әріп қазақ тілінің төл әріптері болып есептеледі. 2012 жылы қазақ тілінің алфавитін латын әріптеріне ауыстыру туралы ұсыныстар қарастырылған болатын. Латын алфавиттерін қолданысқа енгізу процесін бастау 2025 жылға белгіленіп отыр[42].

Қазақ тілі мемлекетте қолданысқа енген уақыттан бастап, өз мәртебесін қалыптастырып үлгерді. 2009 жылғы мемлекеттік халық санағы кезінде 9 982 276 тұрғын қазақ тілін өздерінің ана тілі ретінде мойындаған. Қазақстан, Қытай, ТМД (Тәуелсіз мемлекеттер достастығы) елдерінде, Монғалия, Ауғанстан, Иран, Түркия елдерінде қолданысқа ие.

Кеңес Одағы кезінде қазақ тілі аз қолданытып, тіпті ұмытыла бастаған болатын. Алайда, тәуелсіздік алғаннан кейін қайта дамып, мәртебесі көтерілді.

Қазақ тілі - бай тілдердің бірі. Сөздердің негізгі қоры түбірлер. Шекспир өз шығармаларында 15 мыңға жуық түбір қолданған. Науаи 26 мың, Пушкин 21197, Ленин 31 мың. Ал М.Әуезов бір ғана «Абай жолы» роман эпопеясында 16 893 түбір қолданған. Блоггерлер мен тіл жанашырлары қазақ тілі қорында 2,5 млн. сөз бар деген аргументті жиі қолданады. Бұл пікірді ең алғаш Гарольд Бельгер «Қазақша сөз» деген эссесінде қолданған екен. Алайда бұл тек қана миф. Себебі А.Байтұрсынов атындағы институттың арнайы тобы ел тәуелсіздігіне орай құрастырған 15 томдық қазақ тілінің ең үлкен сөзінде 92 000 сөз, 57 856 сөз тіркесі бар екендігі анықталған (2002-2011жж.) [43].

Ұлттық дүниетанымның қалыптасып, жас ұрпақтың бойына сіңуі үшін ұлттық тілдің тереңінен насихатталып, диалект пен бай лексика қорының құндылықтарын жете түсінген аса маңызды. Қазақ тілінің тарихы мен қолданыстағы әріптер тізбегінің тарихын білген де абзал.

Наным сенім мен ырымдар. Қазақ халқы ежелдер наным сенім мен тыйымдар, сонымен қатар ырымдарға бай халық. Наным-ырымдарға сенуге де, сенбеуге де болады. Себебі, табиғатынан нанымдардың аңыздарға ұқсас мифтік элементтері бар. Алайда, бұл қазақ халқының өмір сүру үрдісінен туындаған өткені мен тарихын негізге ала отырып қалыптасқан мәдениетінің бір бөлшегі.

Ырым дегеніміз екі түрлі хабардан туындаған – жақсылық пен жамандықты да хабарлап тұспалдап тұратын адамды қорғап, сақтап тұратын белгі. Қазақ халқы тәрбие барысында жасауға болатын және мүлдем болмайтын «тыйым ырымдарды» да берік ұстанған. Қазіргі таңда наным-сенімдер мен ырым-тыйымдар тек тарихи көрініс ретінде аңыз беттерінен ғана табылып насихатталып келеді. Дегенмен де, сол нанымдардың арасында рухани байлық пен ұлттың байыпты өмір сүруіне ыңғай жасайтындары да аз емес. Сонымен қоса, қазақ халқының наным-сенімдерінің көпшілігі шаманизм мен тәңіршілдіктен бастау алады. Сопылық ілім элементтері кездеседі десек қателеспейміз.

Қазақ халқы «киені» ерекше қадір тұтқан. Жан-жануарлар мен табиғат апаттарына, от пен суға және тұрмыстың кейбір заттарға ерекше көңіл бөліп қастерлеген. Мәселен, «отқа май тамызу», «аластау», орамал мен шаңырақты құрметтеу, табалдырық, ошақ, босағаны сыйлау. Осындай киені ескермеу халықтың қаһарын туғызып, адамды жоқшылық пен жұтқа жетелеп, басына жаманшылық алып келеді деп есептеген.

Ш.Уәлиханов өз жазбаларының бірінде мынадай дерек қалдырған: «Қазақ даласында төрт түлік мал ерекше қастерлі киелі жануарлар болып саналады. Мәселен, жалы мен құйрығында ақ түсті қылы бар жылқыны қазақ ешкімге бермеген және сатпаған. Себебі, онымен бірге құт-береке кетеді деп есептеген»[44].

Халқымыздың өмір сүру салтында пұтқа табынушылық та бар. Мұны өз жазбаларында Ә.А.Диваев діни көзқарастармен бірлестіре келе былай қарастырған:

1. Жаңа түскен келін, жана үйіне келген соң, ошақта жанып тұрған отқа қой майының бөлшектерін тастайтын болған
2. Көктемде қыстан жайлауға алғаш көшіп келгеннен соң, аймақтың екі жағынан жалындатып от жағып қоятын болған және жүк тиелген түйелерді солардың арасынан өткізген
3. Ұзақ уақыт бойы перзет сүйе алмай жүрген әйелді әулие аралап, шырақ қойып табынуға бағыттаған

4. Қазақта кең қолданылатын «Отағасы» яғни, «үй иесі» деген сөз осы «От» деген сөзден бастау алған
5. Кісі дүниеден өткеннен кейін аза тұту үшін 40 күн бойы 40 шырақты білте жағып дәріптеген.

Осы көрсетілгендерден қорыта келе қазақ халқында отқа табыну культінің болғанын аңғаруға болады. Ә.А.Диваевтың бұл пікірлерін Ш.Уәлиханов өзінің еңбектерінде жалғастырған.

А.Ә.Диваев қазақтың ырымдарын саралай келе мынадай ерекшелікті байқаған: «отар кой жайылып жүргенде олардың алдынан кесе көлденең өтуге немесе ортасын жарып өтуге болмайды. Себебі ол жерде Қызыр бабаның киесі бар деген». Сонымен қатар, тұрмыс-салтына байланысты үй иесі астан дәм татпастан бұрын өзгелердің асты бастауына рұқсат етілмеген. Бұл ертеден қалған тұрмыстық мұра немесе тәрбиенің ізі екенін аңғара аламыз[44].

Қазақ тарихында ежелден бері келе жатқан бұл ырымдар мен нанымдар сан ғасырлық тарихының, адамгершілік ілтипатының, моральдық қазынасының, тәжірибесі мен өмірі ұштасқан ережелерінің, атадан балаға мұра болып келе жатқан асыл қазынасы екендігінің айғағы. Бұл мәселелер тізбегі бүгінде С.Қ.Қалиевтің, А.Құралұлының, Ж.М.Саурықованың еңбектерінде көрініс тауып, зерттелуде. Олар өз туындыларында қазақтың ырымдары түрлі категорияларды қамтитынын байқап, оларды ашып көрсетеді. Атап айтсақ: адамның өміріне қажетті ақыл-кеңестер мен ережелер, сақтандыру үшін ескертпелер, аңшылық пен тұрмысқа қатысты ерекшеліктер, мал шаруашылығы мен үй жануарларына деген құрмет пен қамқорлық, әдет-ғұрыптық нанымдар тізбегі, атадан балаға қалып келе жатқан өсиеттер, қуаныш пен қайғыны еңсеруге қатысты тұжырымдар.

Ғалымдардың пікірінше, ырым-тыйым мен нанымдардың негізгі міндеті – өмір сүру тәжірибесі аз балалар мен жастарды келеңсіз жайттардан сақтандырып, қиындықтардан қорғап, ізгілік пен адамгершілік жолында толығын қамтамасыз ету және өскелең ұрпақтың қазақ тарихы мен өткеніне құрметпен қарап, өсиет етуін насихаттау.

Аңыз әңгімелер. Халық ауыз әдебиетінің бір бөлшегі, әрі жанры болып есептелетін – аңыз әңгімелер. Оқиға болған тарихи үрдістермен қанықтырылған және ұрпаққа ауыздан-ауызға тарап, мұра болған фольклорлық шығарма болып есептеледі. Қазақ халқының бастан кешкен оқиғаларын шындық элементтерімен жанастыра отырып, мифтік болмыспен ұштастырып ауыздан ауызға тарататын көркем шығармалардың шыңы – аңыз әңгімелер. Ол тарихта болған тұлғаның өміріне немесе ерлігіне негізделіп шығарылады. Бұл дегеніміз сол тұлғаның тарихи ролі, ерен еңбегі мен ақылдылығын, ерекше қылықтарын дәріптеу мен насихаттау негізінде туындаған қажеттілік. Ол тарихи тұлға, батыр, би, атақты билеуші, хан, шешен немесе ғұлама болуы әбден мүмкін.

Аңыз әңгімелер ауыздан ауызға таралғандықтан халық өз ойынан қосымша мәліметтер, деректер мен ақпараттармен жаңартып отырады. Алайда, оның түпкі ойы мен түйіні сақталып отырады. Олардың барлығы бір идеяға немесе бір сюжетке тоғыспауы мүмкін. Аңызды әр ру немесе тайпа өзінше сипаттап, баяндап отыратын болған. Қазақ аңыздарының мазмұнында қиял-ғажайып көріністері өте көп, бұл адамның қиялы мен ойлау дәрежесін жоғарылатуға көмектеседі. Болашаққа сеніммен қарап, ұшқыр ойлы, позитивті болуға үйретеді. Арманына қанат бітіріп, келешекке асыл армандармен, нақты мақсаттармен қарауға мүмкіндік береді.

Қазақ халқына аңыздар арқылы танымал болған Асан Қайғы, Қорқыт, Алдар Көсе сынды тұлғалар бар. Аңыздар тұлғаларға бағытталған және күй арқылы жеткізілетін болып бөлінеді. Халқымыздың атақты аңыздары өте көп. Олар: «Қырық қыз», «Көл туралы аңыз», «Айша бибі», «Қорқыт ата», «Асан қайғы», «Жер ана», «Бегім сұлу» және т.б. Қазақ аңыздарын төрт түрге бөліп қарастыруға болады[45].

Кесте 16. Қазақ аңыздарының жіктемесі

Топонимикалық аңыздар – жер-су, өзен көл атауларына, олардың аттарының қалыптасуына немесе шығу тарихына бағытталуы мүмкін. Мысалы: «Бурабай», «Баянауыл», «Қарағанды», «Жекебатыр», «Шайтанкөл», «Екібастұз», т.с.с.

Махаббат хикаялары – мазмұны жағынан лиро-эпостық жырларға жақын. Қазақ даласында орын алған әсем де әдемі махаббат оқиғалары мен қазақ қыздарының өмірі туралы болуы мүмкін. Мұндай аңыздарға Айша бибі аруды, Зарина ханшайымның, Бегім сұлудың оқиғаларын жатқызуға болады.

Батырлар туралы аңыздар – елі мен жері үшін басын қатерге тігіп жан қиюға даяр болған батырлар мен ерлердің ерлігі мен қайсарлығын дәріптейтін хикаялар. Тарих беттерінде халқымызда аттары аңызға айналған тұлғалар өте көп болған.

Тарихи аңыздар – қазақ жерінде өмір сүрген және өшпес із қалдырған тұлғаларды насихаттайтын және ұмыттырмайтын аңыздар[46].

Ою-өрнектер. Қазақ даласын мекен еткен тайпалар мен тұрғындар ғасырлар тоғысында пайда болған өнектер мен оюларды өз тұрмыс салты барысында шебер қолдана білген. Алғашқы ою-өрнектердің нышандары геометриялық негізде, жан-жанурлар мен тұрмыста пайдаланған көкеністер мен жидектердің нобайынан бастау алған. Ол өзінің шығу тарихын сонау Андронов мәдениеті мен сақ, ғұн, үйсін өнерінің мұраларынан алады. Ежелгі тайпалар оюларды өздерінің қару-жарақтары мен үй тұрмыс заттары, ыдыстарын көркемдеу және әсемдеу мақсатында пайдаланған[47].

Ою-өрнектер ерте кезден-ақ қазақ өміріндегі түрлі бұйымдар мен киімдерді әсемдеудің негізі болған. Біз қолданатын ою және өрнек сөздерінің мағыналары бірдей. Бұл сөздер ұғымында бір затты кесіп оюлау немесе өрнекпен бедерлеу, екі бұйымды бір-біріне киюластыра отырып, сәйкестендіру деген мағына жатыр. Ал өрнек дегеніміз сол оюлардың белгілі бір заттың бетіне бедерлеп, жапсырып, күйдіріп несеме бояп түсірілетін әшекей іспеттес. Сол үшін күнделікті қолданыста бұл екі термин қосарланып пайдаланылады.

Кесте 17. Ою-өрнекпен байланыстырылатын ұғымдар

Аңшылық өнер мен мал баптау ісі бойынша;

Көші-қон мен жер су, мекен бойынша;

Күнделікті тұрмыста кездесетін түрлі заттардың сыртқы бейнесі мен мүсіні бойынша

Қазақ болмысында бұл ою-өрнектердің үш түрлі кескіні кездеседі. Яғни үш түрлі ұғыммен тығыз байланысты.

1. Аңшылық өнер мен мал баптау ісі бойынша
2. Көші-қон мен жер су, мекен бойынша
3. Күнделікті тұрмыста кездесетін түрлі заттардың сыртқы бейнесі мен мүсіні бойынша[48].

Ісмерлер бұл іске машықтала келе, ою-өрнектерді жатқа бедерлеп, өздерінше жаңа нақыштар ойлап таба бастаған. Мұндай ісмерлерді халық ішінде «оюшы» деп атайтын болған. Әр тайпаның, әр елдің, әр ру мен жердің өзінің атақты оюшы шебері болған. Өз өнерімен оюшылар өз рулары мен елдерін түрлі өрнектермен қанықтырып отырған. Түрлі киімдер, бұйымдар, төсек-орын, үй жиһаздарына әр ел өзінің таңбасы мен оюын бейнелейтін болған. Осыған орай әр жүздің өз белгісі болды.

Қолөнер шеберлері оюларға ерекше әсер беру үшін түрлі қоспалар арқылы немесе табиғатта кездесетін түрлі бояулар қолданған. Мәселен, түрлі өсімдіктер, қара, қоңыр топырақтар, жосалар, ағаш діңі мен терілер пайдаланылған. Сонымен қоса малдың қанын, қара бауырын, жемістердің ерекше түстерін: итмұрын, қара өрік, шие сынды қанық түстерді шебер пайдалана білген. Бояуды табиғи жолмен әзірлеуде ұзақ уақыт бойы қайнату әдісі арқылы алған. Мысалы ағаштардың түрлері мен дің түстеріне байланысты сары, қошқыл, қоңыр түстерге қол жеткізген. Түстер ұзақ уақыт бойы сақталу үшін ащы шөптердің суын және түрлі майларды қосып толыққанды бояу алған[48].

Ою-өрнектердің тарихы – санғасырлар бұрын бастау алған. Сондықтан да түрлі тұрмыс салтына тиесілі оның да түрлері көп. Олар:

Құсмұрын. Бұл ою түрі жас қыз-жігіттердің киімдерінде және жаңа отау құрған жастардың жиһаздарында молынан бейнеленген. Біріне-бірі тізбектеле келе иір-иір жолақты құрайды. Ұшқан құсқа ұқсайтын ою еркіндікті, бостандықты, ерік-жігер мен бақытты болуды бейнелейді.

Түйетабан. Ою алыс сапар мен жорықты бейнелейді. Сондықтан да сапар шегуге арналған бұйымдар мен түйе қомында, керуен жабдықтарында кездескен. Осы ою сәтті сапарды бейнелейтіндей. Өрнектің бұл түрі «Ұлы Жібек жолы» торабында көптеп табылғандығы, жоғарыда айтылған сөздерге дәлел.

Итқұйрық. Ою арақашықтықты білдіреді. Итқұйрық бейнеленген жер жақыт арақашықтықты білдірсе керек, себебі ит алыс сапарға ілесе алмайды. Сондықтан, да мұндай ою жақын ара қашықтықта кездесетін бұйымдарда көптеп кездеседі.

Қошқармүйіз. Бұл ою қазақ бұйымдарында өте көп кездеседі. Қазақ халқы қошқармүйізді қастерлеп, құрметтеген. Ол жақсылықтың, күш-қуаттың, молшылықты бейнелейді. Өз перзенттерінің осындай болғанын арман еткен ата-аналар жаңадан туылған сәбидің киімдері мен бұйымдарында көп бедерлеген.

Омыртқа. Ерлік пен қайраттылықтың бейнесі. Сондықтан да, жорыққа аттанған батырлар мен ер-азаматтардың киімдері мен сауыттарында осы ою көп кездескен. Бұл дегеніміз омыртқасы мығым болатын азаматтың белдескенде беріспейтіндігі күллі халыққа аян.

Құстаңдай. Бұл ою ақын жазушы, жыршы мен айтыскерлердің шапандары мен сырт киімдерінде көп бейнелетін болған. Оюдың негізгі мағынасы үні бұлбұлдай әсем болып, тілі өткір қылыштай, айтқан сөзі мірдің оғындай болсын дегенді білдіреді.

Қолтық ою. Халқымыз мұндай оюды кілем, текемет, киізге көп бастырған. Кең қолтықты бейнелейтін ою қонақжайлылық пен ақ көңілділіктің белгісі. «Үйімізді өз үйіңіздей көріп, еркін сезініңіз. Құшағымыз әрқашан ашық» дегенді білдіреді[49].

Ұлттық ойындар. Халқымыздың ұлттық нақыштағы ойындары ертеден келе жатқан дәстүр болып саналады. Ол тәрбие мен білімнің ерекше қосындысы[49].

Сондықтан да ұлттық ойындардың бала тәрбиесінде алатын орны мен атқаратын ролі ерекше. Қазақ ойындары баланы шымырлыққа, тапқырлыққа, мергендікке, бауырмалдыққа баули алатын бірден-бір құрал. Себебі, бала сол арқылы айналасында болмыспен танысып, дүниетаным көкжиегі кеңейе бастайды. Дәстүрлік дүниетанымды қалыптастыруға көмекші болатын ұлттық ойындар бала бойында адамгершілік, имандылық, ақыл-ой жетілуі, отансүйгіштік, ұлтқа деген құрмет сынды қасиеттерді дарытады. Бала тәрбиесінде ұлтымыздың қазыналы ойындары екі түрлі негізгі қызмет атқарады:

Біріншіден, аулада еркін жүгіріп, секіріп ойналатын ойын түрлері жас баланың дене бітімінің мығым болып қалыптасып, шымырлануына көмекші болған.

Екіншіден, әрбір ойынның мазмұны логикалық желіске толы, оны игеру барысында балалар өткен тарихқа көз жүгіртіп, оны тереңнен түсінуге мүмкіндік береді[50].

Ұлттық ойындар арқылы тәрбиелеудің негізгі мақсаты мен міндеті баланы ұлтымыздың әдет-ғұрпы жолымен тәрбиелеп, жетілген, сана сезімі озық, ойлау қабілеті ұшқыр, рухани бай, дүниетанымы кең, еңбекқор ету[49].

Қорытындылай келе, қазақ халқы бала тәрбиесіне ерекше назар аударған. Ал оны ұлтжанды етіп тәрбиелеу үшін ұлттық ойындар мен құндылықтарды тәлім құралы ретінде пайдаланып, ерекше маңыз берген. Баланы ұлттық ойындар арқылы тәрбиелеу, әрқашанда тиімді және пайдалы. Ал қазіргі ХХІ ғасырдың жаңа заман балаларын ұлттық ойынға қызықтыру күрделі мәселе. Сондықтан да, ұлтымыздың ерекшелігін айқындайтын асық ойындарын жаңаша үлгіде пайдаланып, ойындарды заманауи қоғам талабына сай түрлендіре қолдану қажеттілігі туындады.

II тарау Қазақстан халқының ұлттық халық педагогикасының негізгі идеялары

Демократиялық реформаларға, қоғамдық өмірді ізгілендіруге және Қазақстан Республикасының этносаралық қатынастарды сақтауға бағытталған мемлекеттік мүдделерін негізге алуға байланысты

қазіргі қоғамдағы тұрақтылық, қазақстандық патриотизм мен халықтардың этникалық қайта өрлеуінің орнығуы халық педагогикасы мен оның идеяларының рөлін арттыруды жалғастыруда. Халық педагогикасының көптеген мәселелерін шешу, яғни оның әдіснамалық негіздерін, мақсаттары мен міндеттерін, халықтық дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың мазмұнын, оларды қазіргі заманғы тәрбие мен білім беру тәжірибесінде қолдану мүмкіндіктерін анықтау және негіздеу ғалымдардың, практик мұғалімдердің, білім беру органдарының, қоғамдық ұйымдардың бірлескен күш-жігерін қажет етеді.

Осы тұрғыдан алғанда, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың "Тарих толқынында" атты жұмысы барлық Орталық Азия халықтарының ғылыми, мәдени өміріндегі маңызды және маңызды оқиға болып табылады, өйткені бұл мәдениеттану зерттеуі өзінің мазмұны жағынан да, көптеген әдіснамалық аспектілері бойынша да тарихымызды қайта ойлау мен неғұрлым терең игеру проблемаларын шешудің жаңа парағын ашады. Тіл, есте сақтау және мәдениет – халықтық менталитеттің маңызды трилогиясы — жұмыста маңызды қайта ойлауды табады.

Бұл жұмыста ол былай деп жазады: "халықтың рухы туу мен өлімнің салттық рәсімдерінде, ұлттық әндер мен билерде, мерекелерде, күнделікті өмірде, қарапайым қазақтардың қуаныштары мен қайғыларында көрінетін көрінбейтін, тынымсыз тынымсыз жұмысты жүргізді. Халық рухының эстафетасы ұрпақтан-ұрпаққа сақталып келе жатқан дәстүрлі егіншілік және мал шаруашылығы сиқыры түрінде, халық емшілігінің құпияларында берілді. Мен әр өңірде, әр ауылда елді мекеннің, ауылдың, таудың, өзеннің тарихын, осы жерлердің әдет-ғұрпын қайта жазу керек деп айтуға тура келді. Бұл кезде бала туады, оны қалай благословляють? Үйлену тойларында не айтылады? Жерлеу рәсімінде не айтылған? Әр елді мекенге қандай тарихи аңыздар байланысты? Неліктен олар басқа атауларды емес, оларды киеді? Өйткені, мұның бәрі біздің тарихи жадымызды құрайды.

Бұл халықтың мәдениеті, егер біз оны бекітетін болсақ, ол ешқашан жойылмайды"

Қазақ халқының бай рухани мұрасы Қазақстанның түпкір-түпкірінен бастау алады-қыран қанатының шеті, ол сұр Каспийден Алтай тауларына дейін, Орал жотасынан биік Алатауға дейін аумақты алып жатыр. Қазақтар — Ұлы дала тұрғындары-ғасырлар бойы орасан зор біртұтас аумақ, біртұтас тіл және Біртұтас ұлттық мәдениет болған. Осы жерде қазақ даласының ұлы ұлы, ғалым-энциклопедист, Шығыстың Аристотелі Әбу Насыр Әл-Фараби дүниеге келді. Қазақ фольклоры бай: онда көшпенділердің халықтық педагогикасы мен халық психологиясының барлық реңктері мен нюанстары шоғырланған. Он ғасырға жуық уақытқа созылған араб, моңғол, жоңғар шапқыншылығы ежелгі қазақ өркениетін талқандады. Бір Отырар қасіреті, қазақ даласы өркениетінің осы орталығы тұрғындарының ерлік күресі көп нәрсені еске салады. Варварлық жойылуға қарамастан, біздің халқымыз өзінің ерекше мәдениетін, тілін сақтап қалды, оны

деформацияламады. Бір таңқаларлығы, алғашқы дала философы Асан Қайғының философиялық толғаулары ауызша, сөз Бес ғасыр бойы ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келген. Бұл да халықтың этнопсихологиялық ерекшеліктерін айғақтайды.

Көшпенді қазақтардың әлеуметтік-экономикалық, мәдени-тарихи, табиғи-климаттық жағдайларының өзіндік ерекшеліктеріне сәйкес балалар мен жастарды оқыту мен тәрбиелеуге өз талаптары қалыптасты. Халықтық педагогикада жас ұрпақты тәуелсіз жұмыс өміріне дайындаудың көптеген құралдары, әдістері мен әдістері болды. Балаларды тәрбиелеуде халық ауыз әдебиетінің барлық жанрлары кеңінен қолданылды. Ертегілер, аңыздар, шежірелер мен дастандар қиялдың, ойлаудың даму деңгейін ескере отырып, бейнелі, мәнерлі тілмен үйлесімде көрнекі әдістерді пайдалана отырып, үлкен шеберлікпен баяндалды. Халық педагогикасының арсеналында көшпенділерді тәрбиелеудің өзіндік құралдары мен тәсілдері болды — бата, ант, тілек, айтыс (ән жарыстары) және т.б. ұзақ уақыт бойы көшпенділер, қазіргі қазақтардың ата-бабалары отырықшы халықтар сияқты мәдениетті қалыптастырған жоқ деген пікір шындыққа сәйкес келмейді. Археологиялық зерттеулер қазіргі Қазақстан аумағында куәландырады көшпенді тайпалар қазақ даласында ғана емес жауынгер және скотоводами, бірақ тамаша зодчими, мүсіншілермен.

Біз халық педагогикасын халық шығармашылығында көрініс тапқан білім беру мен оқыту саласындағы идеялардың, көзқарастардың, пайымдаулардың, идеялардың, Дағдылар мен тәсілдердің жиынтығы және өзара тәуелділігі ретінде анықтаймыз. Біз бұл анықтаманы нақтылаймыз: біз халықтық өнерді кең және терең құбылыс ретінде қарастырамыз. Кеңінен, өйткені халық шығармашылығына әртүрлі жұмыс түрлері, қолөнер, салт-дәстүрлер, әдет-ғұрыптар, Мерекелер, ауызша халық шығармашылығы, ойындар, билер, халықтық бейнелеу және сәндік-қолданбалы өнер және т.б. терең, өйткені үнемі дамып, жаңарып отырады, ол көптеген бастапқы белгілерді сақтайды және өткен тарихи жолдың әр кезеңінің өзіндік ерекшелігін көрсете отырып, өз уақытының айнасы болып табылады. Демек, халықтық педагогика-бұл білім беру ісіне тікелей немесе жанама қызмет ететін барлық халықтық өнер.

Бұл анықтама ерекше қызығушылық тудырады, өйткені ол халықтық педагогиканың компоненттерін егжей-тегжейлі көрсетуге және содан кейін халықтық педагогика идеяларын, олардың мазмұнын анықтауға көшуге мүмкіндік береді.

Осылайша, жоғарыда айтылғандардың бәрі халықтық педагогика идеяларын халықтық білім, идеялар, ұғымдар түрінде педагогикалық шындықтың адамдардың санасында әлеуметтік және тарихи тұрғыдан анықталған барабар көрініс ретінде қарастыруға негіз береді,

халық шығармашылығында бекітілген пайымдаулар (кең және терең құбылыс ретінде), оларды педагогикалық мақсатқа сай нәтижеге жету үшін қолдану қабілеті мен тәжірибесі. Сонымен қатар, халықтық педагогика идеялары-бұл тек кәсіби мұғалімдерге арналған идеялар емес, жаппай педагогика, әмбебап педагогика идеялары. Мұнда қосу керек: өткен және қазіргі ғалымдардың педагогикалық тұжырымдамаларын зерттеу сонымен қатар халықтық педагогика идеяларының өміршеңдігі көбінесе қоғамдағы тәрбиенің халықтық тәжірибесіне, яғни Ұлт принципін жүзеге асыруға байланысты болады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Осыған сүйене отырып, халықтық педагогика идеяларының мазмұнын халықтық білімге сәйкес анықтауға болады. Яғни, халықтық педагогиканың идеялары күнделікті философия мен моральмен, халықтың агрономиялық, метеорологиялық, астрономиялық және басқа да білімдерімен тығыз байланысты, халық өмірінің барлық салаларында: еңбек қызметінде, күнделікті тәжірибеде, қоғамдағы, отбасындағы қатынастарда, салттық салада, фольклорда, мінез-құлықта, моральда байқалады.

Осылайша, халықтық педагогика идеялары іс жүзінде халықтық білімді бейнелейді, олардың негізін құрайды және оларды білім беру тәжірибесінде қолдануға болады. Сондай-ақ, біздің ойымызша, халықтық педагогика идеяларын халықтық білімнің жалпы көлемінен бөліп алуға болады және оларды этнопедагогикалық маңыздылық тұрғысынан қарастыруға болады, яғни тәрбиелік және танымдық маңызы бар. Сонымен қатар, халықтық педагогика идеяларын жүзеге асыру олардың этнопедагогикалық "құралдарын" қажет етеді, оларды педагогикалық тұрғыдан мінсіз түсіну, жобалау және іске асыру, әрине, мұғалімдер жүзеге асыруы керек.

Этноэтикетті анықтауға бағытталған этикалық, мәдени және әлеуметтік көзқарастарға сүйене отырып, біз оны белгілі бір әлеуметтік-мәдени жағдайдағы этностың рухани-адамгершілік қызметінің нәтижесі ретінде, этникалық топқа тән дәстүрлі білім, идеялар, нормалар мен мінез-құлық ережелері, стандартталған қарым-қатынас жүйесін көрсететін белгілі бір құрылымы, өзара байланысты компоненттері бар құбылыс ретінде түсінеміз. Күнделікті қайталанатын әлеуметтік өзара әрекеттесу жағдайларында. Түрлі кезеңдегі педагогтар мен ойшылдар ауызекі халық шығармашылығын және халықтық педагогикадан алынатын үлгілі-өнегені халық даналығының көрінісі ретінде пайдалану жөніндегі құнды идеяларды аз айтқан жоқ. Чехтың ұлы педагогы Я.А.Коменский: «Бұрын әлде кім жасаған жалпыға ортақ және арнаулы, ескі және жаңа шолуларды пайдалану қажет»,²⁶ -деген болатын. Оның пікірінше, адамзаттың ұзақ уақыт тәжірибесі «адамзат баласы бірлесіп иеленетін жалпыға бірдей даналық қазынасы»²⁶ болып табылады.

Я.А.Коменскийдің идеясын ағартушы Иоганн Генрих Песталоций де толығымен қолдаған болатын. Песталоцийдің «барлық мәселе туралы ежелгі өмірдің ұлы куәгері» – тілді үйрене отырып, балалар халықтың тарихи тәжірибесі мен мәдени құндылықтарын игереді деген сөздері де – көкейтесті мәселе.

Халықтық педагогикаға орыс педагогикасының таңдаулы өкілдері (В.Г.Белинский, К.Д.Ушинский және т.б.) де ден қойды. Олар тәрбие саласындағы халық күшіне сенді. Олардың бұл сенімі қоғамдық дамудың үздіксіз прогесі (өркениентті) туралы ұғымдарға ғана емес, сонымен бірге халық өмірін жетік білуге, халыққа деген ыстық сүйіспеншілікке негізделген еді.

В.Г.Белинский тәрбиешілер мен балалар жазушыларына ұн тастай отырып, оларды балаларға «Жалпы азаматтық, әлемдік құбылыстарды мүмкіндігінше көбірек беруге тек оларды өзіндік және ұлттық құбылыстар арқылы таныстырып отыруға» шақырды. В.Г.Белинский балаларды баурап алатын поэтикалық образдарын, көптеген жан жылуы мен патриоттық сезімдерге бай, балалар қиялы мен сезіміне жақын соншалықты түсінікті мысалдарды, ертегілерді, поэмалардан үзінділерді, өлеңдерді оқып беруді ұсынды. Сөйтіп, балалардың сезіміне неғұрлым күштірек әсер етуге тырысу керектігін, оларды халық мұраларымен таныс болуға ерте жастан баулудың маңыздылығын атап көрсетті.⁹

Д.К.Ушинский халықтық деп халықтың «менін» сақтауға және оны қоғамдық экономикалық өмірдің барлық салаларында дамытуға жәрдемдесуге ұмтылысын түсінді. «Халықтықсыз халық – заңды іріп шіруі ғана қалған жансыз дене» - деді К.Д. Ушинский. Ол өзінің бүкіл теориясына халықтық принципті ұстана отырып, орыстың педагогикалық ғылымы орыс халқының өмірлік мүдделерімен тұтаса түзілуі тиіс деген дұрыс қағиданы басшылыққа алды.

К.Д.Ушинскийдің педагогикадағы халықтық принципі туралы пікірлері ол орыс педагогикалық ғылымын бөлектеді деген сөз емес, керісінше, оның айтқандарын толық дәрежеде әлемдегі әр халықтың педагогикалық біліміне жатқызуға болады.

Халықтық педагогика, егер тәрбие туралы халық түсінігін ескермесе, өзінің бүкіл сан ғасырлық тарихына да жинақтаған, педагогикалық тәжірибесін зерттемесе бұл міндетті шеше алмаған болар еді. А.С.Макаренко, В.А.Сухомлинскийлер де өз қызметінде халықтық педагогика материалдарын кеңінен пайдаланып, оны өте жоғары бағалаған.

Осы орайда А.С.Макаренконың балалармен жұмыс тәжірибесін айта кету орынды секілді. А.М.Горкий атындағы колонияда Ж.Ф.Дзержинский атындағы коммунада ол тәрбие процесінде халық ертегілері мен ойындарына ерекше маңыз берген болатын. Ондағы колонистердің ертегіге құлай берілуіне, ертегілерді қатты құрметтейтіне өз жетекшілерінің ықпалы тиген еді. А.С.Макаренко бұл жөнінде; «Жақсы айтылған ертегі-мәдени тәрбиенің басы, егер әрбір отбасының кітап сөресінде ертегілер жинағы тұрса, қандай жақсы болар еді»,³⁰-деген тұжырым айтады. Балалардың ертегімен бұлай әуестенуі олардың тәрбиесіне айтарлықтай септігін тигізгені, демек, жақсымен жаманды айыра білуге үйретіп, қиял зердесін дамытып, олардың бойында әлеуметтік, әдептілік, адамгершілік ұғымдарды қалыптастырады. Сонымен бірге ол халық ойындарының тәрбиелік мүмкіндіктерін жоғары бағалады. Ойын арқылы балаға өмірге деген сүйіспеншілік пен құштарлықты дамытуына туған халқының мәдениетіне құрметпен қарауды қалыптастыруына, эстетикалық талғамын дамытып, эстетикалық ләззәт алу үшін эмоциялық онды негіз жасауына ұмтылды.

А.С.Макаренко секілді В.А.Сухомлинский де халық даналығынан сарқылмас көздерінен нәр ала білуді уағыздады. Ол мектептің тиімді жұмысын халықтық педагогиканың мәдени-тарихи дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың мыңдаған жылдар тәжірибесі негізінде ғана құруға болатынына кәміл сенді.

В.А.Сухомлинскийдің ойынша «руханилық тамырын» қалыптастырудың қайнар көздерінсіз, халықтық педагогиканың пәрменді құралдарынсыз жеткіншек ұрпақты толыққанды тәрбиелеуді ұйымдастыру мүмкін емес. Жеткіншек ұрпақты тәрбиелеу ісінде тарихи білімдерді пайдалануды халықтан үйрену қажет.

Сонымен жоғарыда аталған еңбектерде халықтық педагогика жеке проблема ретінде зерттелмейді, оның үстінде «халықтық педагогика» деген термин де қолданыла қоймайды. Оны орыс педагогы К.Д.Ушинский бірінші рет пайдаланды. Алайда, бұған қарамастан, ғалымдардың, педагогтардың жеткіншек ұрпақты тәрбиелеу мен оқытуда халық педагогикаларының мұралары жөніндегі кеңестері мен идеяларын беруге ұмтылысы, сондай-ақ оларды мектеп практикасында пайдалануға тырысуы олардың халық педагогикасының мәнін терең түсінгенін, халықтың тәрбие саласындағы тәжірибесіне толық сенімін білдіреді.

Халықтық педагогика мәселелері 50-жылдардың II-жартысынан бастап арнаулы зерттеу нысанасына айналды. Бұған 1926 жылда шыққан Б.О.Виноградовтың еңбегі ғана жатпайды. Ол өзінің еңбегінде халықтық педагогиканы, жеке адамды белгілі бір бағытта қалыптастыру мақсатында қолданған дағдылар мен тәсілдердің жиынтығы ретінде сипаттайды.

Чуваш педагогі Г.Н.Волков «Этнопедагогика» атты еңбегінде халықтық педагогика проблемасын неғұрлым толық қарастырады. Педагогикалық әдебиетте тұңғыш рет «этно педагогика» терминін қолдана отырып, оған жеткіншек ұрпақты тәрбиелеу жөніндегі халық бұқарасының тәжірибесі туралы ғылым, тұрмыс педагогикасы туралы отбасы, ру, тайпа, ұлыс және ұлт педагогикасы туралы ғылыми этникалық тарихи жағдайлардың әсерімен қалыптасқан ұлттық сипаттағы ерекшеліктерді зерттейді», - деген анықтама береді. «Этнопедагогиканың» «халықтық педагогикадан» айырмашылығын көрсетіп, егер «халықтық педагогика тәжірибеге және оның сипатына қатысты болса, этнопедагогика-теориялық ой саласы, ғылым саласы»¹² -деп түсіндіреді.

Бүгінгі таңдағы халықтық педагогикадағы тарихи-педагогикалық зерттеулерде «халықтық педагогика» анықтамасына бірнеше көзқарас қалыптасқан. Атап айтсақ:

-«тәрбие жөніндегі халықтың білім тәрбиесі. Халықтық педагогиканың зерттеу негізіне халық ауыз әдебиетінің шығармалары, этнографиялық материалдар, халықтық тәрбие дәстүрлері, халықтық ойындар, отбасы тәрбиесінің тәжірибелері т.б. жатады.»

-«халық қалаған жеке адам саналарын дамыту мақсатында еңбекшілер қолданған тәрбиелеу мен оқыту, педагогикалық дағдылар мен тәсілдер мақсаттарының, міндеттерінің жиынтығы және өзара байланысы», ол «тәрбие мәселелері жөніндегі эмпирикалық мәліметтер мен білімдер жиынтығы», ол ауызша тарайды және «өзінше жеткіншек ұрпақты тәрбиелеу жөніндегі еңбекшілердің практикалық қызметін де қамтиды.»

-«кең мағынасында алғанда халық бұқарасының тәрбие мәселелері жөніндегі көзқарастарының, идеяларының, әдет-ғұрыптарының, дәстүрлерінің жиынтығы. Оның нысанасы - тәрбие, ал тәрбие объектісі - жасымен жынысына қарамастан адам, жеке адам».

-«балалардың және өзінің күнделікті өмірі үшін қажетті білімдерді меңгеруін қамтамасыз еткен және қамтамасыз етіп келе жатқан халық бұқарасы білімдерінің жиынтығы. Жинақталып практикада тексерілген бұл білімдердің жиыны халықтық педагогиканың мәнін құрайды».

-«халықтық эмпирикалық білімдер саласы, оларда тәрбиенің мақсаттары мен міндеттері, еңбекшілердің кең бұқарасы қолданатын тәрбие мен оқытудың халықтық құралдары, іскерліктері мен дағдылары көрініс табады».

-«... халық бұқарасының таптық педагогикалық санасы».

-«тарихи және әлеуметтік тәжірибесінің өнім ретінде көбіне ауызекі түрде ұрпақтан ұрпаққа беріліп келген жинақталған және практикада тексерілген эмпирикалық білімдердің, мәліметтердің, іскерліктер мен дағдылардың жиынтығы...».

Айтылып өткен анықтамалар мынаны көрсетеді: олар мазмұны жағынан жақын, қайшы келмейді, қайта бірін-бірі өзара толықтырып, өзара байыта түседі және біртұтас мақсатты білу болып табылады.

Осының бәріне қарамастан, халықтық педагогикада маңызды сала ұлттық әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер болып табылады, олар педагогикалық білімдерді, іскерліктерді, дағдыларды ғана баянды етіп қоймай, сонымен бірге олардың ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отыруына жәрдемдескен.

Осыған байланысты, қарастырылып отырған ұғымдардың мәнін былай анықтауға болады:

Халықтық педагогика - тәрбие мен оқыту саласындағы халық бұқарасы білімдерінің, іскерліктерінің, дағдыларының жиынтығы, солардың негізінде ұрпақтан-ұрпаққа халық шығармашылығы арқылы (поэтикалық, музыкалық, сәндік-қолданбалы өнер) беріліп отыратын әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер қалыптасқан. Халықтық педагогиканың мақсаты - жас ұрпақты ата-бабалар тәжірибесінің ең жақсы мұраттарына тәрбиелеу.

Адамның рухани байлығының көзі - ең алдымен олардың білімділігі, ана тілін білуі және мәдени деңгейі, адамгершілік сезімталдығы, жеке дүниетанымдық ой-өрісі. Олардың негіздері, ең алдымен өз халқының ұлттық әдет-ғұрыптары мен дәстүрлерін игеру және оларға тікелей іс жүзінде қатысу үрдісінде қалыптасуға тиіс. Ұлттық әдет-ғұрыптармен дәстүрлер оның үстіне санамен, ұлттық намыспен, отансүйгіштік және интернационализм мен байланысты ұлттық сезімдерді дамытуға да жәрдемдесуге тиіс

I.1.2. Қазақ халықтық педагогикасының мәні

Барлық ұлттардағы секілді қазақтың халықтық педагогикасының да өзіне тән ерекшеліктері, өзіндік белгілері бар, олар халықтық педагогика мұраларының мазмұны мен түрлерінде бейнеленген. Көне замандарда-ақ халықтық көркемдік шығармашылығының белгілі үлгілерін дүниеге келтірген өкілдері: білгір педагогтар, тәрбиешілер, ұстаздар болған, мұны халық фольклорының бастау көздері айғақтайды. Олардың педагогикалық мұрасы бір ұрпақтан, екінші ұрпаққа беріліп, үздіксіз дами отырып, халықтық педагогика қазынасына қосылып отырады.

Тарихтан Қазан төңкерісіне дейінгі материалдық және рухани мәдениетке талдау жасау, білімнің түрлі салаларындағы ғалымдардың зерттеу жұмыстары қазақ халқының өзіндік көркемдік шығармашылығы болған, оның негізін бағзы замандардағы ізашарлар салған деген пайымдау жасауымызға негіз береді. Ежелгі түркі тайпалары фольклорының үлгілерін, бұрынғы қазақтардың түркіше жазба ескерткештері және басқа да деректерін зерттеу осындай қорытындыға келуге мүмкіндік береді.

Қазақ халқының өткен өмірінде жазбаша нұсқалар аз кездеседі, сондықтан тарихи оқиғалардың ең елеулі белгілері туралы зердеде сақталып қалған халықтың ауызекі шығармашылығы ерекше маңызға ие болды.

Халықтың ауызекі шығармашылығынан нәр алмаған еңбектерінде тәрбиенің халықтық ізгі идеялары көрініс таппаған қазақ ағартушылары, ғалымдары, ақын-жыраулары жоқ деуге болады. Олардың ішінде аты әлемге жайылған Әл-Фарабидің шоқтығы ерекше биік тұрады. Ол өзінің ғылыми- педагогикалық шығармаларында имандылық - адамгершілік тәрбиені беруге ерекше маңыз береді. XV-XIX ғасырлардағы ақын-жырау поэзияларынан халықтың көзқарасын, идеяларын, арман тілегін, дәстүрі мен әдет-ғұрыптарын аңғару қиын емес. Өйткені, халықтың асыл идеялары, үміт - арманы, қайғы - қуанышы жыраулар толғауларында басты өзек болып отырады. Мұны Асанқайғы (XVғ.)

шығармашылығынан көруге болады. Аңыздағы Асан өз алдына бір ғана міндет - өз халқына «жерұйық» табу міндетін қояды. Әйткенмен де Асан аңыздағы ғана адам емес екені баршаға мәлім. Оның бізге келіп жеткен аздаған әдеби мұрасы өзінің ауқымдылығымен, жан-жақтылығымен, онда демократиялық идеялардың басым болуымен таң қалдырады. Сондай-ақ ақын - жыраулардың қай туындыларын алмайық, бәрінде халықтың ұлттық өмірі, тұрмысы мен мінез-құлқы, олардың дүниеге көзқарасы, адамгершілік санасы, имандылық ой-пікірлері, халықтың болашақ ұрпаққа қалдырған өсиеті шынайы бейнеленеді.

Ш.Уәлиханов, А.Құнанбаев пен Ы.Алтынсарин өз шығармаларында ауызекі халық шығармашылығын басшылыққа алған.

Қазақтың ұлы ғұлама ақыны Ш.Уәлиханов өзінің аз ғұмырында көптеген баға жетпес құнды еңбектер қалдырды.

Оның ағартушы ретінде айтқан ой-пікірлері, кейбір ескертпелері мен болжамдары қазақ халық шығармашылығына байланысты.

Шоқанның халық шығармашылығына деген сүйіспеншілігінің қалыптасуына көркемдік талғамының жетілуіне, ой-өрісінің рухани әлемінің кеңге түсуіне бірнеше факторлар әсер етті (өскен ортасы: табиғат, туыс, жолдас, өнер т.б.) .Шоқан еңбектерінің қай дәуірде болмасын өзінің құндылығын жоймайтынын, әрқашан халықтың жеткіншектер тәрбиесінің игілігі үшін қызмет ететінін дәлелдейді.

Шоқан ауыз әдебиеті үлгілерінің ішінде тәрбиенің таптырмас құралы-ертегілер жайлы құнды пікірлер айтады. Ертегілердің мазмұнының бай екенін ескертеді, ондағы батыр, жезтырнақ, алып секілді көптеген кейіпкерлерді көрсету арқылы адам баласының жағымды-жағымсыз моральдық қасиеттерін (кішіпейілділік, әділеттілік, шыншылдық, ізеттілік, инабаттылық, қайырымдылық-қайырымсыздық, т.б.) ажырата білуге, әдемілікті сезіне қабылдап - тани білуге шақырады. Мақал – мәтелдерді жинақтау арқылы халықтың балалар мен жастар тәрбиесінің әлеуметтік тарихи тәжірибесін әсерлі көрсете білді (барлығы үш жүзге жуық мақал жинаған).⁴⁴

Шоқанның мақсаты - болашақ ұрпаққа халықтың өткендегі өмірінің ақиқатын толығырақ, тереңірек түсіндіруге көмектесу, көрнекті адамдардың іс-әрекеті мен таныстыру, мәдени мәнін ашып көрсету.

Өзінің барлық педагогикалық теориясында жас-жеткіншектердің тәрбиесін қалыптастырып, жетілдіруде қазақ халқының ғасырлар бойы тәрбие саласында жиған бай тәжірибесін негізге алу қажет деген пікірді ұстанғандардың бірі - Ы.Алтынсарин.

Ыбырай қазақ сахарасында ғылыммен білімнің алғашқы қоңырауын соққан ұлы ғалым-педагог.

Ы.Алтынсарин «Қазақ хрестоматиясы» деген алғашқы еңбегі қазақ халқының рухани мәдениетінің даму тарихына аса зор оқиға болып бағаланады және болашақ ұрпақтың ақыл-ойының, адамгершілік қасиетінің тәрбиеленуінің негізі болып есептеледі.

Дала ұрпақтарын оқу, өнерге, мәдениетке, адамгершілікке тәрбиелеуде Алтынсарин аса бағалы қор - қазақ фольклорына ерекше назар аударды. Ол халық творчествосынан өз кітабы үшін ертегілерді, мақал-мәтелдердің тәрбиелік мақсатқа сай келетінін ғана тандап алып шебер қолданды. Ыбырайдың хрестоматиясына енгізілген ірі шығармаларында («Қара батыр», «Жәнібек батыр» т.б.) төменгі сынып оқушыларының түсінігіне сай дәстүрлі әдеттерді сипаттайды, балалар

арасындағы сүйкімді, сүйкімсіз мінез-құлықты, жолдастық қарым-қатынастарды әңгімелейді.

Ы.Алтынсаринның еңбектерінің, олардың әр қайсысына белгілі тәрбиелік маңызы бар идеялар, әсіресе, адамгершілік қасиет сапалар жан-жақты қамтылғаны айрықша көзге түсті. Ол мақалалары: «Әке мен бал» (еріншектік сазайы), «Асыл шөп» (сабырлылық), «Ана мен қыз» (мейірімділік, әдептілік), «Түлкімен ешкі» (өтірік), «Екі жолдас» (жаман дос), «Бір уыс мақта» (үнемшілдік).⁵

Ұлы Абай Құнанбаевта балалармен жас-жеткіншектерге ұлттық тәрбие беруде халық мұрасының тәрбиелік күшін жоғары бағалаған.

Абайда, Шоқан, Ыбырай сияқты халық педагогикасынан сусындап, әжесі Зере мен анасы Ұлжаннан, ауыл адамдарынан дастан, аңыз-ертегілерді, өлең-жырларды, мақал-мәтелдер мен жұмбақ-жаңылтпаштарды естіп, бойына сіңіріп, атақты әнші – күйшілердің, жыршы – термешілердің өнерін, ақындар айтысын қызықтап өсті.

Абайдың қара сөздері, өлеңдері мен әндері балалар мен жастарды «өткірдің жүзі, кестенің бізі» салған ою-өрнектер тәрізді өзінің көркемдігімен, бояуының қанықтылығымен қызықтырады, әрқилы ойға жетелейді, әсемдік сезімге бөлейді, көңілін сергітеді. Өлеңдегі қара сөздерге эпитеттер, теңеулер, әсіреулер, көріктеулер, мақал-мәтелдер өзіне тәнті етеді, дүниетанымдық, адамгершілік көзқарастарының дұрыс қалыптасуына бағдар береді.

2.1. Қазақстан халқының отбасылық дәстүрлері

Қазақстандықтардың халық педагогикасы бала тұлғасын қалыптастыруда отбасына, отбасылық тәрбиеге үлкен рөл береді. Яғни, біз халықтық педагогикадағы жеке тұлғаны дамыту процесін тұтас процесс, көп өлшемді және көп факторлы, ұзақ уақытқа созылатын, ұрпақтар сабақтастығын және субъект-объект-қатынастардың субъективті түрін қамтитын процесс ретінде қарастырамыз. Сайып келгенде, бұл халықтың ғасырлық гуманистік дәстүрлеріндегі ұрпақтар сабақтастығын нығайту. Ал отбасылық дәстүрлер-бұл өз тамырына жататындығын түсіну. Бұл тамырлар өткенге қаншалықты терең енсе, соғұрлым күшті болады. Бұл халық тәрбиесінің негізгі қағидасы. Адамға оның еңбек және қоғамдық қызметінде ғана емес, сонымен бірге тұрмысында да тікелей ықпал жасап отыратын қандай да болсын бір ұя керек. Осы міндеттің бәрін белгілі дәрежеде отбасы атқарады.

Ғылыми философиялық, психологиялық әдебиеттерде отбасы тәрбиесі жалпы тәрбиенің аса маңызды құрамды бөлігі екендігі айқындалған. Тұтастай алғанда педагогикалық зерттеулердің негізінде отбасы тәрбиесі ұғымына әр қырынан анықтама берілген.

Мәселен «Отбасы тәрбиесі» ата-анаға арналған сөздікте: «Бірге тұратын жақын туыстар (Әке - шеше, балалар т.б.) тобы,»-деп көрсетсе, ал отбасы проблемасын зерттеуші ғалымдар: «Қоғамның маңызды институты, оның микроортасының элементі - отбасы» - деген.

Осыдан отбасы күрделі қоғамдық құбылыс болып есептеледі. Қоғамдық ортаның шағын бір бөлігі ретінде балаға өмірге жолдама береді, көзқарасының әдеп-ғұрпының іргетасын қалайды. Еліміздің өміршеңдігі отбасы жағдайымен тығыз байланысты. Баланы адамгершілікке, имандылыққа жалпы жақсы қасиеттерге тәрбиелеуде отбасы беделі үлкен рөл атқарады.

Отбасылық тәрбиенің өзегі рухани құндылықтардың әлеуметтік тәжірибесін сақтау, көбейту, беру және бекіту құралы ретінде әрекет ететін тәрбиелік

дәстүрлерден тұрады. Олардың көмегімен аға ұрпақтардан кішіге адамдардың мінез-құлық нормалары, жеке тұлғаға қойылатын талаптар берілді, өйткені ең алдымен баланың отбасылық өмірінде Қай заманда, қай елде отбасының адамзат ұрпағына тигізетін ықпалы мен әсерін өмірдегі басқа еш нәрсенің күшімен салыстыруға болмайды.

Демек, жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, отбасылық дәстүрлер халықтық тәрбие жүйесінің өзегі, әлеуметтік-мәдени құндылықтарды берудің негізгі құралы болып табылады, нәтижесінде жас ұрпақ арасында құндылық бағдарлары мен адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуы қамтамасыз етіледі, олардың көмегімен аға ұрпақтардан кішіге дейін, отбасы мен қоғамдағы мінез - құлық ережелері, қарым-қатынастың этикет нормалары қол жетімді түрде берілді, жиынтық балаларда мінез-құлықтың тұрақты моральдық нормаларын қалыптастыруға ықпал етті.

Ұлттық этика кодексінде ең маңызды орынды үлкендерді құрметтеу ерекше орын алады.

Халықтық тәрбие жүйесінің адамгершілік қағидасы ерекше көрсетілген бұл отбасылық дәстүрлер балаларда мейірімділік, ашықтық, тектілік, жауапкершілік, жауаптылық сияқты адамгершілік қасиеттердің қалыптасуына ықпал етті, бұл жанқиярлық асыл көмек пен мұқтаждарға қолдау көрсету мінез-құлықтың тұрақты моральдық нормаларын қалыптастыруға ықпал етті. Қазақ халқының мәдени мұрасындағы адамгершілік бастауды сипаттайтын халықтық тәрбие жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі қонақжайлылықтың көрінісі болып табылады. Қабылдау және қонаққа шығу, белгілі болғандай, ежелгі дәуірден бастау алатын әдет-ғұрып, ол барлық халықтардың әдет-ғұрпы болған және солай болып қала береді. Қазақтарда қонақжайлылық таныту жоғары дәрежеде салт-дәстүрге айналған, бірақ мүлдем ерекше нәрсе емес және көптеген ұқсастықтарды, атап айтқанда орталық және Орта Азияның түркі-моңғол халықтарында табады. Ол қазақ халқының дәстүрлі шаруашылық салтына, табиғи-климаттық өмір сүру жағдайларына байланысты, өзара көмек қағидатына негізделген және алыс жолдан, шөлдеуден, аштықтан туындаған ауа-райынан, артық жұмыстан қарапайым қорғаныс болып табылады. Зерттеушілердің байқаулары бойынша, көптеген көшпелі халықтардан малшылар алыс жолға уланып, өздерімен бірге азық-түлік қорын ала алмаған.

Олар кез-келген киіз үйде оларды тамақтандырып, ішетінін білді. Отбасылық дәстүрлерінің тәрбиелік әлеуетін жеткіліксіз ұсынуына байланысты, сонымен қатар оларда қазақ отбасылық дәстүрлері арқылы адамгершілік тәрбиеге осындай көзқарастың қажеттілігіне сенім жоқ.

Келесі кезең-қазақ халқының отбасылық тәрбие дәстүрлері негізінде студенттердің бойында адамгершілік мінез-құлық нормаларын қалыптастыру бойынша ата-аналар қоғамдастығының бірлескен жұмысын ұйымдастыру және жүзеге асыру болып табылады.

Келесі кезеңнің нәтижесі колледж немесе университет негізінде құру болуы керек "Шаңырақ" Отбасылық клубының мүшесі. Энциклопедиялық сөздікте "клуб" ерікті түрде "қоғамдық ұйым" ретінде қарастырылады байланысты қарым-қатынас мақсатында адамдарды біріктіретін топтар әртүрлі-сондай-ақ демалыс пен ойын-сауық үшін".

"Шаңырақ" клубы-отбасылық клуб. Бұл клубтың бағдарламасында қарастырылған:

- қазақ отбасы дәстүрлері бойынша қызықты әңгімелер,-

блемам отбасылық тәрбие;

- халықтық мәдениетті, салт-дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды зерттеу;- туған өнер, ауыз әдебиеті;
- қолөнер үйірмелерінің жұмысы (выпивка, пішу және тігу), қу-ұлттық тағамдар), "Шебер қолдар" (изготов-ойыншықтар, қолөнер және т. б.), мәнерлеп оқу, хореограф-театр үйірмесі, ән салу, гүл өсіру үйірмесі;
- театрға, мұражайға экскурсиялар, көрмелерге бару;
- бірлескен жорықтар, серуендер, табиғатта демалуды ұйымдастыру;
- пародиялық дәстүрлерді, мерекелерді жаңғырту;
- отбасылық спорт жарыстары, конкурстар, ойындар;
- тұрмысы нашар отбасыларға көмек көрсетуді ұйымдастыру.

Осы бағдарламаны құрастыру кезінде балалардың отанға, халыққа, халық мәдениетіне, еңбекке, табиғатқа, өзіне, қоршаған адамдарға қолжетімді, қызықты және эмоционалды-қанық нысанда адамгершілік қарым-қатынасын қалыптастыруға мүмкіндік беретін қазақ Отбасылық дәстүрлерінің тәрбиелік әлеуетіне сүйенгені анық. Осыған байланысты, отбасылық клуб жұмысының арқасында студенттермен мінез-құлықтың тұрақты моральдық нормаларын қалыптастыруға ықпал ететін жүйелі Белсенді тәрбие жұмыстары жүргізілді. Меніңше, отбасылық клубтың сәтті жұмыс істеуі негізінен алдыңғы кезеңдерде жүргізілген мақсатты, ұйымдастырылған, кезең-кезеңімен қамтамасыз етіледі.

Осылайша, халықтық отбасылық тәрбие арқылы біз белгілі бір этникалық топ үшін тарихи қалыптасқан отбасы мүшелері, Отбасы мен қоғам арасындағы тұрақты, қайталанатын әлеуметтік-нормаланған қатынастар жүйесін түсінеміз халықтың моральдық құндылықтарына, идеяларына, адамгершілік бейнелері мен мұраттарына сәйкес адамның маңызды рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру.

«ШАҢЫРАҚ» ОТБАСЫЛЫҚ КЛУБЫНЫҢ БАҒДАРЛАМАСЫ

Бағдарламаға түсіндірме жазба

XIX ғасырда В. И. Даль түсіндірме сөздікте клубтың анықтамасын берді: "...жиналыс, әңгіме мен хобби үшін арнайы үйде жиналатын тұрақты қоғам". Қазіргі энциклопедиялық сөздікте клуб "қоғамдық ұйым, әртүрлі мүдделермен, сондай-ақ демалыс пен ойын-сауықпен байланысты қарым-қатынас мақсатында адамдардың ерікті біріккен тобы" деп түсіндіріледі. "Шаңырақ" клубы-отбасылық клуб. Оның қызметін жоспарлау мен ұйымдастырудағы жетекші рөл ата-аналарға тиесілі. Клубтың басты мақсаты: қоғамның бірлескен қоғамдық-маңызды қызметі үшін жағдай жасау. Клуб жұмысы салынуда келесі қағидаларды ескере отырып:

- сенім қағидасы;
- еріктілік принципі;
- сана мен белсенділік принципі;
- тәрбие берудің келісімділігі мен бірлігі қағидаты

Ата-аналар қоғамдастығы мен педагогтардың тәрбие қызметінің бірыңғай бағыттылығын қамтамасыз ететін негізгі шарт отбасылық дәстүрлер өзегі болып табылатын халықтық тәрбие жүйесінің құнды тәжірибесіне сүйену болып табылады.

Бұл клубтың бағдарламасында:

- қазақ отбасы дәстүрлері бойынша қызықты әңгімелер, отбасылық тәрбие;
- қазақ халық мәдениетін, салт-дәстүрлерін, әдет-ғұрыптарын, -

туған өнер, халық ауыз әдебиеті;

- қолөнер үйірмелерінің жұмысы (кесте тігу, пішу және тігу),

ұлттық тағамдар, «Шебер қолдар», мәнерлеп оқу, хореограф-театр үйірмесі, ән салу, гүл өсіру үйірмесі;

- театрға, мұражайға экскурсиялар, көрмелерге бару;

- бірлескен жорықтар, серуендер, табиғатта демалуды ұйымдастыру;

- халық дәстүрлерін, мерекелерін жаңғырту;

- отбасылық спорт жарыстары, конкурстар, ойындар;

- тұрмысы нашар отбасыларға көмек көрсетуді ұйымдастыру

2.2 ОАОО және ЖОО тәрбие жұмысында халықтық педагогика идеяларын қолдану жолдары;

Тарих керуенінің ұлы шеруімен әр ұрпақ өзіне арналған миссияны орындайды, өйткені кез-келген ұрпақ өткен Мен болашақтың арасындағы тірі рухани көпір бола отырып, өткен ғасырлардың жүгін көтереді. Жер бетінде өмір сүретін адамдардың қасиетті миссиясы-бұл жүктің барлық құндылықтарын ештеңені жоғалтпай болашақ ұрпаққа беру. Тарихтың көпірлерінен өтпеген артта қалған құндылықтардың кез-келгені жоғалып кетті және болашақ ұрпақ үшін қол жетімді емес. Көптеген адамдар бұрын қандай құндылықтар жоғалып кеткенін түсінбейді және қол жетімсіз нәрселерді айтпағанда, олар бар нәрсеге қанағаттанады. Үш мың жыл ішінде қалыптасқан, мүмкін одан да көп уақыт салт-дәстүрлер қалды. Өскелең ұрпақтың тәрбиесімен байланысты адамдар үшін ең қасиетті мақсаттардың бірі шешуші мақсатқа көшу болуы керек ғасырлар бойы жинақталған ұлы мұраны өзгерту мақсатындағы іс-әрекеттер қазақ халқы бүгінгі және болашақ ұрпақ игілігіне айналды. Бұл тарихи дамудың қатал көтерілістерінде және ертеңгі күнді ұлттық-этникалық қадір-қасиетпен лайықты түрде қарсы алудың жалғыз кепілі, өйткені балаларымызды «біз бір кездері болғанбыз» деп сендіру мүмкін емес. Өзінің ерекше қасиеттерін жоғалтқан ұлт жойылып кетеді, ол тек өмір сүреді өзіндік мәдениеті бар. Дербестік жағдайында және егемендігінің өсуі, ұлттық сана-сезімнің өсуі, мәдени және рухани дәстүрлердің, салт-дәстүрлердің, әдет-ғұрыптардың жандануы өсіп келе жатқан мұқият, терең танысу қажеттілігі-өзінің рухани құндылықтарымен, ұлттық құндылықтарымен мәдениет, дәстүрлер. Бағыттаушы нұсқаулық кең болуы мүмкін белгілі орыс педагогі К. Ушинский «тәрбиелеу, халықтың өзі жасаған, халықтық қағидаттарға негізделген, бұл бар-ең жақсы жүйелерде жоқ қоректік күш абстрактілі идеялар немесе басқа халықтан алынған». Жақында халық педагогикасының ұмытылған идеяларын жандандыру тақырыбы ерекше мәнге ие болды, өйткені Ұлттық білімді білу халық шығармашылығы, өз халқының салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары, түсіну «ұлттық — жалпыадамзаттық» тізбегі қазіргі және болашақ адамды тәрбиелейді.

Ғылыми-зерттеу жұмысының нәтижелері студенттердің курстық, дипломдық және ғылыми-зерттеу жұмыстарында көрініс табады, халықтық педагогиканың өзекті мәселелері бойынша шығармашылық конкурстар, педагогикалық оқулар, дөңгелек үстелдер өткізу іс жүзінде жүргізіледі, онда апробация және студенттердің ғылыми қызметін талқылау. Жыл сайын педагогикалық олимпиадаларды ұйымдастырады, онда студенттер теориялық білімнің жоғары деңгейін, эрудицияны, ойлаудың бірегейлігін ғана емес, сонымен қатар теориялық білімді стандартты және стандартты емес жағдайларда талдай және қолдана білу, өздерін қызықты және шығармашылық тұлғалар ретінде көрсете алады.

«Қазақ отбасында қыздарды тәрбиелеу» педагогикалық олимпиадасы.

Бағдарламада:

1 күн

1. Педагогикалық олимпиаданың ашылуы.
2. Студенттік шығармашылық жұмыстардың көрме-конкурсы (қабырға газеттері, кроссвордтар, ребустар, буклеттер, планшеттер).

2 күн

1. Студенттік шығармашылық жұмыстардың көрме-конкурсы (ғылыми мақалалар, баяндамалар, рефераттар, курстық жұмыстар).
2. «Қазақ отбасында ұл мен қыздарды тәрбиелеу» пікірталас-акциясы.
3. «Қазақтың ұлттық костюмі» акция-демонстрациясы.

3 күн

1. «Ұлдар мен қыздарды тәрбиелеудің өзекті мәселелері» атты дөңгелек үстел-қазақ отбасында.

4 күн

1. «Ұлдар мен балаларды тәрбиелеудің ерекшеліктері» студенттік байқауы-қазақ отбасында.

Бұл байқау келесі бағдарлама бойынша өтті:

1. Сергіту сәті
2. Көкпар
3. Полиглот
4. Тыйымдар
5. Практикалық тапсырма
6. Бәйге
7. Шешен

Қатысушылардың жауаптардың жылдамдығы мен дәлдігіне сайысы этнопедагогика.

Ғылыми объективтілікті болжайтын теориялық жалпылау педагогикалық ғылымды жаңа идеялармен байыту және халықтық тәрбие тәжірибесін шығармашылық өңдеу арқылы. Сондықтан халықтық дәстүрлер қазіргі қосыла алмайды-қазіргі білім беру теориясын айналып өтіп, тамақтану процесі этнопедагогикалық жалпылаудың өзектілігі бар.

Студенттерге арналған сауалнама

ЖОО _____ ' курс _____

Топ _____ ' күні _____

1. "Халықтық педагогика"терминін не түсінесіз?
2. Ғылыми педагогиканың дамуындағы халықтық педагогиканың рөлі қандай?
"Халықтық және ғылыми педагогиканың сабақтастығы" ұғымына не қосасыз?
3. Халықтық педагогиканың құралдары мен әдістеріне не жатады?
4. Сіздің отбасыңызда халықтық педагогиканың қандай элементтері бар,
сіз оқыған мектепте қайдан келдіңіз?
5. Қандай табысты шешу маңызды міндет қазіргі заманғы
халықтық педагогиканың тәжірибесін ескерместен этномәдени дәстүрлердегі
мектептер-тәрбие?
6. Сіздің ойыңызша, сізде жеткілікті білім, ақыл бар ма-
халық педагогикасы саласындағы дағдылар мен дағдылар?
7. Сіз қалай ойлайсыз?
  - А) халық педагогикасының жекелеген мәселелерін Педагогикалық циклдің барлық пәндерін оқытуға енгізген дұрыс ЖОО-да;
  - Б) халық педагогикасы мен халықтық және ғылыми педагогиканың сабақтастығы тек процесте «Халық педагогикасы» арнайы курсына оқыту;
  - В) студенттерді жартылай дайындаудың тұтас жүйесін құрған жөн мектеп жұмысында халықтық педагогиканы қолдану?
8. Халықтық педагогика бойынша материалдарды іздеуде қиындықтар бар ма?
9. Халық педагогикасы және халық педагогикасының сабақтастығы мәселесі бойынша ғылыми-әдістемелік әдебиетпен қамтамасыз етуді қалай бағалайсыз?
ғылыми педагогика?

2.3 Қазақстан халқының салт-дәстүрлері бойынша тәрбиелік іс-шаралар ұйымдастыру;

«Этномириада» атты этномәдени бірлестік жастарына арналған тимбилдинг

Өтетін мерзімі: 2019 жылғы 2-9 тамыз

Өтетін жері: Жамбыл облысы, Тараз қаласы және Жуалы ауданы

Бүгінде мәдениет пен мәдени әлеуетті дамыту әлемнің көптеген халықтары мен мемлекеттерінің дамуының негізгі басымдықтарының қатарына жатады. Табыстың маңызды өлшемдерінің бірі мәдениеттің даму деңгейі, жалпыұлттық және әлемдік мәдени мұраны сақтау мен байытуды, сапалы мәдени құндылықтарды жасауды, тұтыну мен жеткізуді, жемісті мәдени алмасу мен тұлғаның рухани-шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі жетілдіруін қамтамасыз ететін мәдени институттар мен механизмдердің тиімді жұмыс істейтін инфрақұрылымының болуы саналады.

Табысты мемлекеттің мәдени саясаты жасампаз құндылықты бағдарларды қалыптастыру негізінде қоғамның тұрақты дамуын қамтамасыз етуге бағытталған және қоғам мен мемлекет тіршілігінің барлық маңызды аспектілерін дамытудың сапалы өлшемі болып табылады.

Мәдениет саласындағы жетістіктер ведомстволардың, мәдениет мекемелерінің жұмысымен, статистиканың көрсеткіштерімен және белгілі тұлғалардың болуымен ғана өлшенбейді. Бүгінгі мәдениет-тұлғаның рухани-эстетикалық дамуының, жалпыұлттық бірлікті қалыптастырудың және елдің әлемдік қоғамдастыққа кіріуінің қуатты құралы. Мұнда негізгі тірек болып ұлттық-мәдени тамырлар, тарихи тәжірибе, үздік дәстүрлер, сондай-ақ ұлттың жеке ұлттық кодын сақтау.

Іс-шараның негізгі мақсаты – Жастар ортасында қазақстандық бірегейлікті, сондай-ақ рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру, отаншылдық пен азаматтыққа тәрбиелеу. Жас ұрпақтың облыс этностарының мәдениеті мен дәстүрлерінің алуан түрлілігіне толерантты қарым-қатынасын дамыту. Заманауи этномәдени кеңістікте дәстүрді мәдениетті жаңғырту, сақтау және тарату, мұраны насихаттау саласындағы ынтымақтастықты кеңейту.

Іс-шараны ұйымдастырушылар: Жамбыл облысы әкімі аппараты «Қоғамдық келісім» коммуналдық мемлекеттік мекемесі

Қатысушылар: этномәдени бірлестіктердің өкілдері, Аналар кеңесінің мүшелері, ғылыми-сараптамалық топтың мүшелері және жастар, БАҚ өкілдері.

«Этномириада» атты этномәдени бірлестік жастарына арналған тимбилдинг

АҚПАРАТТЫҚ-АНЫҚТАМАЛЫҚ МАТЕРИАЛЫ

1. ІС-ШАРАНЫ ӨТКІЗУ УАҚЫТЫ МЕН ОРНЫ:

2019 жылғы 2-9 тамыз. сағат 11.00-де, Тараз қаласы және Жуалы ауданы

2. ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛАР, БАЙЛАНЫС ТЕЛЕФОНДАРЫ:

Жамбыл облысы әкімі аппараты «Қоғамдық келісім» коммуналдық мемлекеттік мекемесі; Байланыс телефоны: 8(7262)54-12-23, neg-jo@mail.ru

3. ІС-ШАРАНЫҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ:

Жастар ортасында қазақстандық бірегейлікті, сондай-ақ рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру, отаншылдық пен азаматтыққа тәрбиелеу. Жас ұрпақтың облыс этностарының мәдениеті мен дәстүрлерінің алуан түрлілігіне толерантты қарым-қатынасын дамыту. Заманауи этномәдени кеңістікте дәстүрді мәдениетті жаңғырту, сақтау және тарату, мұраны насихаттау саласындағы ынтымақтастықты кеңейту.

4. НЕГІЗГІ ТҮСІНІКТЕР:

Аймақтағы мәдениетаралық өзара іс-қимыл мен этносаралық келісімнің оң түсінігін насихаттау, бәсекеге қабілеттілік, прагматизм, ұлттық бірегейлікті сақтау, білімнің салтанат құруы, сананың ашықтығы және мемлекеттің эволюциялық дамуы маңызды бағыттары болып табылатын жаңа әлеуметтік-мәдени ортаны қалыптастыру.

5. СПИКЕРЛЕР (қызметі, байланыс телефондары):

Тапаева Альбина Маратқызы - Жамбыл облысы әкімі аппараты «Қоғамдық келісім» коммуналдық мемлекеттік мекемесінің бас сарапшысы», байланыс телефоны: 8(7262)54-12-23, neg-jo@mail.

Махусеев Зайнуддин Абдулбахтиярович - «Жамбыл облыстық «Вынхуа» дүңгендер ассоциациясының мәдени орталығы» қоғамдық бірлестігі төрайымының орынбасары, Жамбыл облысы ҚХА «Ақ желкен» жастар лигасының төрағасы, тел. 8(7262) 54-12-23.

Ахметов Алихан Юсупович – «Ахыска» түрік этномәдени бірлестігінің Жамбыл облыстық филиалы қоғамдық бірлестігінің басқарма мүшесі, тел. 8(7262) 54-12-23.

6. ІС-ШАРА НӘТИЖЕСІ:

Қазақстан этностарының тарихы, мәдениеті, салт-дәстүрлері туралы жалпы білім деңгейін көтеру. Жамбыл облысындағы этностар мәдениетінің алуан түрлілігіне төзімді қарым-қатынас дағдыларымен отаншылдық, азаматтық сана-сезімнің және қазақстандық бірегейліктің өсуіне ықпал ету.

Пресс кит

Спикерлердің тезистері

№	Т.А.Ә.	Қызметі	Тезистер
1.	Тапаева А.М.	Жамбыл облысы әкімі аппараты «Қоғамдық келісім» коммуналдық мемлекеттік мекемесінің бас сарапшысы	Мәдениеттің рөлін түсінудегі заманауи тәсіл бәсекеге қабілеттілік, прагматизм, ұлттық бірегейлікті сақтау, білімнің салтанат құруы, сананың ашықтығы және мемлекет дамуының эволюциялық жолы маңызды бағыттары болып табылатын жаңа әлеуметтік-мәдени ортаны қалыптастыру қажеттілігін

			негіздейді. Мұндай жағдайларда мәдени саясаттың маңызды басымдығы қоғамның шығармашылық қызметке деген көзқарасының өзгеруі және жеке тұлғаның, кәсіпкерлік пен жалпы мемлекеттің табысының маңызды аспектілері ретінде өзінің жеке бәсекелестік артықшылықтарын арттыруы тиіс.
2.	Махусеев З.А.	«Жамбыл облыстық «Вынхуа» дүңгендер ассоциациясының мәдени орталығы» қоғамдық бірлестігі төрайымының орынбасары, Жамбыл облысы ҚХА «Ақ желкен» жастар лигасының төрағасы	Мәдени саясат тұжырымдамасы елдердің озық тәжірибесін ескере отырып әзірленген. Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымдары, атап айтқанда, жұмыспен қамту мен табыс деңгейінің көрсеткіштері бойынша мәдениет пен өнер саласын күшейтуге бағытталған. Мұндай жағдайларда мәдениет саласы экономика ресурстарының бірі бизнес-бастамалар үшін тартымды инвестициялық ортаға айналады, бұл өнердің жекелеген түрлерін және мәдениетті ұйымдастыруды экономикалық тиімді (рентабельді) деңгейге шығаруға мүмкіндік береді, атап айтқанда: киноиндустрияны, анимацияны, цирк өнерін, мұражай, концерттік және театр қызметін және тағы басқалар. Инфрақұрылымды дамыту динамикасы тұрақты оң сипатқа ие. Мәселен, соңғы жылдары мұражайлардың, клуб типтес мекемелердің және кино көрсетуді жүзеге асыратын ұйымдардың, театрлардың, кітапханаларды саны артты. Саланы жүйелі мемлекеттік қолдау тұрақты қаржыландырумен айқындалады.
3.	Ахметов А.Ю.	«Ахыска» түрік этномәдени бірлестігінің Жамбыл облыстық	Бүгінгі таңда ең өзекті мәселелердің бірі өз елінің болашақ патриотын тәрбиелеу болып табылады. Бұл мәселе дініне, нәсіліне, жынысына, мәдениетіне,

		<p>филиалы қоғамдық бірлестігінің басқарма мүшесі</p>	<p>рухани және адамгершілік дамуына қарамастан барлық адамдарды қамтиды.</p> <p>Бірінші кезекте бұл мәселе жастарға қатысты. Сондықтан бүгінгі таңда тәрбиелеудің ең маңызды мәселелерінің бірі Отанға деген сүйіспеншілік, оның тарихын білу қажеттілігін қалыптастыру болып табылады.</p> <p>Өйткені патриотизм-ұлттық идеяның құрамдас және ажырамас бөлігі, мәдениет пен ғылымның ажырамас компоненті. Тәрбиелеу мен білім беру саласындағы ұлттық қауіпсіздік міндеттерін шешу үшін ресейлік дәстүрлі рухани-адамгершілік және мәдени-тарихи құндылықтар негізінде Ресейдің жауапты азаматы ретінде жастарды тәрбиелеудегі білім беру ұйымдарының рөлін арттыру қажет.</p> <p>Адамның қауіпсіздігі индивидтердің әлеуметтік жауапкершілігін тәрбиелеу және практикалық қызметте этикалық-құқықтық кедергілерді қалыптастыру арқылы қамтамасыз етілуі мүмкін.</p>
--	--	---	---

Сценарий

Ұйымдастырушылар: Жамбыл облысы Қазақстан халқы Ассамблеясы және Жамбыл облысы әкімі аппаратының "Қоғамдық келісім" коммуналдық мемлекеттік мекемесі

Контингент: эко жастары 18 жастан жоғары

Іс -шараның барысы

Ұйымдастыру сәті:

- Қатысушыларды тіркеу
- 10 адамнан тұратын 4 командаға бөліну
- Футболкаларды тарату
- Құрылыс.

Фанфар шақыратын музыка

Ұйымдастырушылардың кіріспе сөзі: Жамбыл облысы әкімі аппаратының «Қоғамдық келісім» коммуналдық мемлекеттік мекемесінің бас сарапшысы Тапаева Альбина

Қазылар алқасының презентациясы:

Модератордың сөзі

I кезең Жылыту

Модератор топтарға тапсырма береді:

Өз командаңыздың атын және өзін-өзі таныстыруды ойлап табыңыз.

(этникалық компоненттердің элементтерімен (ана тілінде сәлемдесу, түпнұсқа өлеңдер немесе өлеңдер, т.б. - командаларға айту)

Уақыты: 15 минут

«Болашақ» тобының өнері

Дайындық кезінде шақырылған қонақтардың әнін орындау.

Командалардың таныстырылымы.

1 тапсырма.: Екі команда, олардың көздерін байлап, араластырады. Модератордың белгісі бойынша бір команданың мүшелері «біріншісі (немесе өз командасының аты)», ал екіншісі «екінші» деп айқайлай бастайды. Жеңімпаз - мүшелері тезірек жиналып, қол ұстасқан команда. Қалған командалар өз кезегін күтеді.

Қазылар алқасы командалардың ойын кезеңдерін бақылайды, осылайша әрқайсысы қатысады және жеңімпазды анықтайды.

Уақыт: жылдамдық үшін

2 тапсырма. «Кім жылдам?» Бағалауға!

Тапсырмаға бір уақытта бес команда қатысады. Әр команда экранда көрсетілген ұлттық ою - өрнектерді қолдана отырып, барлық ойыншыларды қолдана отырып, тез құрастыруы керек. Командалар үлгі құрып жатқанда, жүргізуші мағынаны оқиды.

- Қазақ қаз мойын
- украин / орыс ромбы;
- Әзірбайжан Бута;
- Қырғыз ТУМАРЫ

Қазылар алқасы ұсынылған үлгілерге команда құрудың жылдамдығы мен ұқсастығын бекітеді.

1А тапсырмасы. Топтық ойын. «Кім тез». 2 команда бір -біріне қарама -қарсы екі қатарда тұрады. Әр жолдың басында құрғақ бассейнен шарларға толтырылған себеттер салынған. Жолдың соңында бос себеттер орналасқан. Модератордың белгісі бойынша командалар бос себетті толтыра отырып, бір -бірінен доп бере бастайды. Тапсырманы тезірек орындаған топ жеңімпаз атанады.

Уақыт: жылдамдық үшін

Тапсырма 3. «Жүлдені тап».

Модератор жүлдені ортаға орындыққа қояды. Әр командадан 2 адам шығып шеңбер құрады. Қатысушылардың көздері байланған, оларды шатастыру үшін сағат тілімен бір -екі рет бұрылған. Осыдан кейін ойыншылар ғарышта жүзуге тырысады, жүлденің қайда екенін есте сақтап, оны іздеуге барады. 3 рет ойнаңыз, командалар өз өкілдерін ауыстыра алады. Жеңімпаз команда - мүшесі сыйлықты бірінші тапқан адам.

Уақыт: жылдамдық үшін

Қазылар алқасы командалардың ойын кезеңдерін бақылайды, осылайша әрқайсысы қатысады және ұтыс үшін ұпай қосады.

II кезең. Психикалық гимнастика

Мақсаты: Топта сенімділік пен түсінушілікті дамыту, бірлескен әрекеттерді үйлестіру, топтағы рөлдерді бөлу

1 тапсырма: «Сөзжұмбақ»

Әр командаға үлкен жұмбақ беріледі, оны жылдамдық үшін бір мезгілде жинау керек.

Қазылар алқасы бірінші қатысушыларды анықтайды.

Уақыт: қатысушылар басқатырғышты аяқтағаннан кейін.

2 тапсырма: «Қазақстандағы этностардың дәстүрлері бойынша викториналық сұрақтар»

Әр командаға 5 сұрақтан кезекпен оқылады. Ең дұрыс жауап берген команда жеңеді.

Уақыты: 10-15 минут

III кезең. Физикалық түсіру

1 тапсырма: «Қаппен жүгіру» эстафеталық ойыны.

Ойынға бір уақытта 5 команда қатысады. Қаппен финишке секірген команда қатысушысы жүгіру кезінде эстафетаны келесі команданың мүшесіне береді. Команданың жеңісі, эстафетаны бірінші болып аяқтаған.

Уақыты: 15 минут

2 тапсырма: «Би»

Қатысушылар әр команданың ұлттық биін орындайды. Модератор кезекпен бидің 4 түрін береді. Қатысушылар командада өкілдердің қайсысы бір-бірін алмастыра алатынын шешеді.

Қазылар алқасы ең жақсы қойылымды бағалайды.

Уақыты: 15-20 минут

Қорытындылау.

Қазылар алқасы кездесуге кетеді.

«Болашақ» тобының өнері. Қатысушыларға дискотека жарияланады. Есте сақтау үшін фото.

1, 2, 3 дәрежелі дипломдармен және естелік сыйлықтармен марапаттау

ҚОРЫТЫНДЫ

«Теңіз сарқылмайды, халық таусылмайды». Бұл тайыз ойлы тарихшылар айтып жүргендей, он бесінші ғасырдан бері ғана көкжиектен көрінген көкөрім жұрт емеспіз, ең кем дегенде мың жылдық тарихы бар тәлімгер халықпыз... әйтпесе, бес ғасыр ішінде осынша телегей теңіз рухани қазына тудырып үлгерер ме едік? Біз көне халықпыз: оған халықтық педагогикамыздың өзі-ақ осыған куә. Халықтық педагогикамыз – сарқылмайтын теңіз, ал қазақ халқымыз жеті миллионнан асты, ол мәңгілік халық.

Бірақ та халық педагогикасының атқарар рөлін асыра бағалап, «ата-бабамыздың тәлімдік дәстүрлері мен таныссақ, осы да жетіп жатыр» деп тоқмейілсісек, жансақтықтың үлкені сол болар еді.

Тәрбие саласында халық даналығын парықтай отыра, біздің негізгі ұстанатын тірегіміз еңбек тәрбиесінің, адамгершіл тәрбиесінің іс жүзіндегі бірлігін шыңдауымыз қажет деген сөз. Түрлі тәрбие жан-жаққа жамырамай, бір арнаға құйсын деген сөз. Бұл үшін мектеп және көпшілік бұқара осы екеуінің қайнасқан бірлік қимыл-әрекеті жүзеге асырыла берілуі тиіс. Соның ішінде мектептің ұлттық тәрбие беруде берер көмегі көп, яғни, ұлттық тәрбие мектеп табалдырығын аттаған, әрбір бүгінгі баланың бітімінен мінез-құлқынан, қасиет- сапасынан бастау алуы керек. Бала – болашақтың адамы жаңадан қалыптасып келе жатқан ел азаматы.

Ал, бүгінгі бала дүниетанымының өсіп жетілуі, дене бітімімен, көзқарасы тіршілігімен, түсінігімен, бұдан 20-25 жылғы балалардан мүлдем өзгеше, сонымен бірге олардың әрқайсысының бір-біріне ұқсамайтын өзіндік дара ерекшеліктері мінез-құлықтары бар. Олардың ішінде ақылдысы да, жалқауы да, еркесі де, тілалғышы да, тілазары да болуы заңдылық.

Балалардың осы ерекшелігін түсіну арқылы баланы жан-тәнімен жақсы көре отырып, танып білуге олармен санасу, қамқарары, ісін, көңіл-күйін білу басты шарт.

Сондықтан қазіргі қоғамның жаңару жағдайы болашақ ұрпақты тәрбиелеуде тұтас педагогикалық процесінің барлық саласында халықтық педагогиканың озық идеялары мен, тәжірибесін кеңінен қолдануды талап етеді.

Бүгінгі мектеп оқушылары жоғары мәдениетті, ой-өрісі кең, мамандығын еркін таңдай алатын, білімді болумен қатар, өз халқының, өз ұлтының ғасырлар бойы жалғасып келе жатқан ата-баба мұрасын, салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын, тарихы

мене әдебиетін, өнерін, адамгершілік пен имандылықты дәріптейтін қарым-қатынас, мінез-құлық қасиеттерді басында қалыптастыру керек.

Міне осындай шын мәніндегі асыл қасиеттер болашақ жас адамның бойнда қалыптасуы оқу-тәрбие жұмысының өзара дәйектілікпен ұштасып жататын алуан түрлі саласына тәуелді.

Қорыта келе халық педагогикасының элементтерін тәрбие процесінде студенттерге жүргізілуінің тиімділігін ескере отырып болашағымыздың білімді, дарынды өкілдерін, халық педагогикасымен сусындатып тәрбиелеу.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. //Егемен Қазақстан 2017 жыл.
- 2.Керімбаева Р.Қ. «Асық ойындары арқылы мектеп жасындағы балалардың ұлттық дүниетанымын қалыптастыру»
- 3 А.Қалыбекова Народная мудрость казахов о воспитании– 2011.
- 4 Меңжанова А.К. Мектепке дейінгі педагогика. –Алматы. 1993. -150 с.
- 5 Леонтьев Д.А. Мироззрение // Человек: философско-энциклопедический словарь /под ред. И.Т. Фролова. - М.: Наука, 2000, – 195 с.
- 6 Мироззренческая культура личности (Философские проблемы формирования). Киев: Наукова Думка, 1986. – 295 с.
- 7 Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. - М.: Смысл, 1999. – 487 с.
- 8 Краткий психологический словарь / Ред. - сост. Л.А.Карпенко; Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. - Ростов н/Д. 1998. -512с.
- 9 Человек: Философские аспекты сознания и деятельности / Т.И.Адуло, А.И. Антипенко, Е.А.Алексеева и др.; Под ред. Д.И.Широканова, А.И.Петрушина. –М. Наука и техника, 1989. – 208 с.
- 10 Ашманис М.Г. Формирование научного мировоззрения.– Рига, 1984.
- 11 Жбанкова И.И. Марксистско-ленинское мировоззрение: сущность, пути формирования. – Минск: Изд-во «Университетское», 1986.
- 12 Шелер М. Философское мировоззрение. — В книге: Шелер М. Избранные произведения. — М., 1994.
- 13 Харламов И.Ф. Педагогика. — М.: Гардарики, 1999. – 520 с.
- 14 Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы. 2005. -250 б.
- 15 Отырар. Энциклопедия. – Алматы. 2005. -300 б.
- 16 Избранные произведения народов стран Ближнего и Среднего Востока. 9–14 вв. – М., 2001. -220 с.
- 17 Ұлы Тұранның Ұлдары. – Алматы, 1998. -247 б.
- 18 Мырзахметұлы М. Абайтану: 2-кітап. – Астана: «Interactiv Kazakhstan», 2014, 248 б.
- 19 Назарбаев Н.Ә. Интеллектуалды ұлт - 2020.-Нұр-Сұлтан. 30.01. 2020 жыл.
- 20 Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. – Алматы. 1998.- 230 б.

- 21 Педагогикалық қысқаша сөздіктер. –Алматы. 1990. -250 б.
- 22 Бержанов К., Мусин С. Педагогика тарихы. А.: Мектеп - 1981. -280 б.
- 23 Қазақтың тәлімдік ой антологиясы. Т.2. / Құраст.: Қ.Жарықбаев, С.Қалиев - Алматы. 1998.-300 б.
- 24 Уалиханов Ш. Таңдамалы. – Алматы: Жазушы, 1985, 178 б.
- 25 Мырзахметұлы М. Абайтану. Оқу құралы. – Алматы, 2010. – 152 б.
- 26 Әбу Насыр Әл-Фараби. Қайырымды қала. – Алматы, 2015. – 284 б.
- 27 Ананьев Б.Г. Познавательные потребности и интересы. М. 2009, -230 с.
- 28 Әуезов М. Шығармаларының жинағы. – Алматы, 2003.- 452 б.
- 29 Мырзахметұлы М. Абайтану тарихы. - Алматы: Ана тілі, 1994.- 192 б.
- 30 Абай. Қалың елім қазағым.- Алматы: Атамұра, 2002.- 224 б.
- 31 Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. -Алматы: Жазушы,1989, -260 б.
- 32 Байтұрсынов А. Ақ жол. /Құрастырған Нұрғалиев Р./ -Алматы: Жалын, 1991.- 464 б.
- 33 Жұмабаев М. Шығармалары. /Құрастырған Абдуллин Х. және т.б./ -Алматы: Білім, 1995. – 256 б.
- 34 Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Жазушы, 1991. – 210 б.
- 35 Аймауытов Ж. Тәрбиеге жетекші. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 195 б.
- 36 Аймауытов Ж. Шығармалары. /Құрастырған Атымов М., Керейқұлов Қ./ -Алматы: Жазушы, 1989. – 560 б.
- 37 Дулатов М. Шығармалары. -Алматы: Жазушы. 1991. -116 б.
- 38 Биекенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. –Алматы. 2007. - 344 б.
- 39 Әбиев Ж. Педагогика тарихы.-Алматы 2002 ж.
- 40 Арғынбаев Х. Қазақтың отбасылық дәстүрлері. Алматы. 2005. 200 б.
- 41 Бегманов Қ. Халқы мықтының – салты мықты. Алматы «Өлке»2010ж.
- 42 Кенжеахметұлы С. Ұлттық әдет-ғұрыптың беймәлімі. -Алматы. 1998. -250 б.
- 43 Кенжеахметұлы С. Жеті қазына. -Алматы. 2001. -230 б.
- 44 Марғұлан Ә.Х. Қазақ халқының қолданбалы өнері. Алматы. 1992. -300 б.
- 45 Несіпбаев Б.К. Ұлт мәдениеті мен өнері. –Алматы. 2003. - 198 б.
- 46 Мұқанов М.С. Қазақтың үйіндегі көркемдік қол өнері. -Алматы. Жазушы. 1988. - 380 б.
- 47 Райымханова К.Н., Мекебаева А.А., Қазақтардың халықтық кәсібі мен қолөнері. - Алматы, 2003. -200 б.
- 48 Марғұлан Ә.Х. Қазақ халқының қолданбалы өнері. Алматы. «Өнер» т.1-1986, 340 б.
- 49 Төленбаев С., Өмірбеков М. Қазақтардың ою-өрнек құрудағы тәсілдері. -Алматы. «Қазақстан». 1993.-300 б.
- 50 Ерғожина Г.Т. Ұлттық ойындардың білімділік, тәрбиелік рөлі мен мәні. –Алматы. 2012. 220 б.
- 51 Сабыржанов Ж.С., Нарымбаев Е.Б., Кургамбаев А.Қ. Асық ойыны ережесі. Астана 2011.-120 б.
- 52 Қаралұлы А. Асық түрлері мен атаулары. Алматы. Өнер, 2002.-140 б.
- 53 Асық ойыны - балалардың ежелгі спорттық ойыны. Қазақ совет энциклопедиясы. Алматы. 2005. 1-том. -538 б.

- 54 Асық ойыны - қазақ халқының дәстүрлі ұлттық ойыны. Балалар энциклопедиясы. Алматы. 2008. -450 б.
- 55 Айтпаева А.К. Казахские народные игры. - Алматы, 1998-120 с.
- 56 Кожаметова К.Ж. Халықтық педагогиканы зерттеудің кейбір ғылыми және теориялық мәселелері. – Алматы, 1993. – 117 б.
- 57 Шілібаев Б.А., Күзембаев Ж.Е. Асық ойындарының негізі. –Тараз, 2018. 180 б.
- 58 Шерьязданова Х.Т. Психология общения в дошкольном образовании: теория и практика /Монография. –Алматы. 2015.-193 с.
- 59 Уоллейс П. Психология Интернета. -Алматы: Национальное бюро перевода, 2019. – 356 с.
- 60 Брунер Д.С. Психология познания: за пределами непосредственной информации.-М., 2016. -220 с.
- 61 Балғынбеков Ш.А., Бегалина А.Ж. Мектеп жасындағы балалардың тамақтануының ерекшеліктері.//Педагогика и психология.-Алматы, 2017. -№3. -Б. 133-138
- 62 Меркулова Д.Ю. Дошкольники в сети интернет.-М., 2017. 250 с.
- 63 Майерс Д. Әлеуметтік психология. -Алматы: Национальное бюро перевода, 2019. – 360 с.
- 64 Шерьязданова Х.Т. Детская психология. –Алматы. 2017.-200 с.
- 65 Айтпаева А.К. Программа использование казахских народных детских игр в начальной русскоязычной школе. - Алматы, 1996-126 с.
- 66 Керімбаева Р.Қ. Мектеп жасына дейінгі балалардың дүниетанымын қалыптастыру. –Тараз, 2010, -120 б.
- 67 Баймұратова Б. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту.-Алматы, 1994, - 220 б.
- 68 Храпченкова Н.И. Развитие дошкольного воспитания в Казахстане: Алматы, 1990. - 225 с.
- 69 История советской дошкольной педагогики: Хрестоматия. /Под ред. М.Ф.Шабаевой. - М.:Просвещение, 1980. - 447 с.
- 70 Маженова Р.Б. Тәрбиешілерге көмек. – Қарағанды, 2005. – 22 б.
- 71 Маженова Р.Б. Ата-аналармен жұмыс. Әдістемелік нұсқауы. Қарағанды, 2005. - 220 б.
- 72 Маженова Р.Б. Мектепке дейінгілерге этностық-мәдени білім беру бағдарламасы. Қарағанды, 2005. – 140 б.
- 73 Керімбаева Р.Қ., Жұматаева Ш.Т. ҚР «Жылжымалы оқу-демонстрациялық тақта» пайдалы модель патенті №4360. 2019/0383.2.
- 74 Божович Л.И. Познавательные интересы и их условия формирования в детском возрасте. М. 2005, 260 с.
- 75 Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург, 1999, 200.
- 76 Ананьев Б.Г. Познавательные потребности и интересы. М. 2009, -230 с.
- 77 Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. М. 2000, 500 с.
- 78 Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М. 2007, 304с
- 79 Ахметов С. Бастауыш кластарды білім берудің тиімділігін арттыру жолдары.-А. 1994-184 б.
- 80 Елубаева С. Бастауыш кластарда математикадан жүргізілетін сыныптан тыс жұмыстар.-А.:Мектеп, 1985- 199

